

MOBESE İZLEME VE KAYITLARI: GÖZETİM TOPLUMU BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

(Araştırma Makalesi)

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1089766>

Arş. Gör. Hazan Dicle ÖZER^{*,**}

Öz

Toplumsal bir pratik olarak gözetimin tarihi oldukça eski olmakla birlikte gözetimin bir iktidar mekanizması olarak kullanılmaya başlanması modernite ile mümkün olmuştur. Modern toplumda iktidarın devamlılığı, bilgiye sahip olabilmesine bağlıdır. Bu anlamda modernlikle birlikte farklı gözetim mekanizmalarına ihtiyaç doğmuştur. Bunlardan biri kameralı gözetleme olarak karşımıza çıkar. Günümüz Türkiye'sinin kameralı gözetleme aracı MOBESE'ye ise yalnızca kent merkezlerinde değil, herhangi bir sokakta rastlamak mümkündür. Ne var ki bu sistemin kurulmasına, kullanımına, kayıtlarına yönelik herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu sebeple yasal dayanaktan yoksun ve özel hayatın gizliliği başta olmak üzere insan haklarına bir müdahale niteliğinde olan MOBESE izleme ve kayıtları, dönem dönem tartışma konusu olmaktadır. Makale günümüzde toplumsal yaşamın ve bir delil elde etme aracı olarak hukuk uygulamasının vazgeçilmez bir aracı hâline gelmiş olan MOBESE'yi ve MOBESE kameraları ile izleme ve kayıt altına almayı gözetim toplumu bağlamında değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler

MOBESE, Kameralı Gözetleme, Gözetim toplumu, Modern toplum, Panoptikon

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, İzmir (hazandicleozer@gmail.com), ORCID: 0000-0003-0505-1221 (Geliş Tarihi: 23.02.2022-Kabul Tarihi: 02.03.2022) *Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.*

** Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı, "Ceza Muhakemesi Hukuku Soruşturma Evresi" dersinde sunulan seminer ödevinin, Doç. Dr. Koray DOĞAN ve dersi alan doktora öğrencilerinin değerlendirmeleri çerçevesinde geliştirilmiş hâlidir. Destek ve katkılarından dolayı Doç. Dr. Koray DOĞAN'a, dönem arkadaşlarıma ve çalışmayı ayrıca gözden geçirerek, görüş ve katkılarını sunan Dr. Öğr. Üyesi Engin TOPUZKANAMIŞ'a teşekkür ederim.

**MOBESE MONITORING AND RECORDINGS: AN ASSESMENT IN
THE CONTEXT OF THE SURVEILLANCE SOCIETY***(Research Article)***Abstract**

Although the history of surveillance as a social practice is quite old, the use of surveillance as a power mechanism has been possible with modernity. The continuity of power in modern society depends on its ability to have knowledge. In this sense, with modernity, the need for different surveillance mechanisms has arisen. One of them is camera surveillance. It is possible to come across MOBESE which is the camera surveillance tool of today's Turkey, not only in city centers but on any street. However, there is not any legal regulation regarding the installation, use and recording of this system. For this reason, MOBESE monitoring and recordings which lack legal basis and interfere with human rights, especially the right of privacy, become a subject of discussion from time to time. This article evaluates MOBESE, which has become an indispensable tool for social life and legal practice as means of obtaining evidence, and monitoring and recording with MOBESE cameras in the context of surveillance society.

Keywords

MOBESE, Camera Surveillance, Surveillance society, Modern society, Panopticon

GİRİŞ

Modern ulus-devletlerle birlikte geçmişten farklı ve gelişmiş pratiklerle iktidar mekanizmalarının ve toplumsal yaşamın parçası hâline getirilen “gözetleme”, bugün adına yaraşır bir şekilde hayatımızın her alanında üzerimizde bir “göz” hissettiğimiz bir hâle bürünmüştür. Modern kapitalist devletlerin, kapitalizm öncesi toplumlardaki basit gözetleme mekanizmaları ile toplumsal düzeni tesis etme, sanayi kapitalizmi ile ortaya çıkan yeni üretim biçimini yerleştirme, rasyonel bir disiplini tesis etme ve değişen toplumda *aylaklığı* ya da suçluluğu önleme gibi amaçlarını karşılayamaması ile birlikte farklı gözetim mekanizmalarını üretmesi, bir diğer deyişle gözetim teknolojilerinin icadı bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Gözetim teknolojileri, daha çok Foucault’nun işaret etmesiyle gündeme gelmiş ve önemi fark edilmiş bir proje olan Bentham’ın Panoptikon’undan bu yana çok yol kat etmiştir. Günümüzde gözetim mekanizmaları yalnızca *anormal* insanların belirli alanlara kapatılması ve izlenmesinin çok ötesine geçerek *herkesin* izlendiği ve gözlemlendiği bir hâl almıştır. Elbette bugün gözetim artık yalnızca devletin toplumsal düzeni sağlanmasına hizmet eden bir araç değil; bunun da ötesinde toplumsal ve ekonomik düzenin bizzat kendisini oluşturmakta rol oynamaktadır. Burada piyasanın rolünün de görmezden gelinmemesi gerekir. Modernliğin erken dönemlerinde sadece modern devletin bir mekanizması olan *gözetlemenin* artık piyasanın da doğrudan kullandığı bir mekanizma hâline geldiği aşikardır. Nitekim “kişisel veri” kavramının bu denli bir zorunluluk olarak gündeme gelmesinin nedeni de budur. Ancak bu çalışma gözetimin ve gözetim toplumunun tüketim ve piyasa ile ilişkilerinden ziyade, modern devletin suçu ve suçluluğu önleme politikası bağlamında gözetimi ele almaya çalışacaktır. Bunun günümüzdeki en önemli örneklerinden biri ise *güvenlik* saikiyle kameralar ile gerçekleştirilen gözetlemedir.

Türkiye’de gözetim pratiklerinin başında gelen kameralar ile gözetleme, kısaltması MOBESE olan bir sistem ile gerçekleştirilmektedir. MOBESE, günümüzde toplumsal yaşamın olağan bir parçası hâline gelmiş, 2000’li yılların başlarından bu yana giderek çoğalmış ve her köşe başında yerini almıştır. Başlangıçta yalnızca trafik takip ve kontrolü maksadıyla getirildiği kabul edilen sistem, bu kadar uzun süredir ve gittikçe artan bir biçimde kullanılmasına karşın sistemin dayanağı olarak kabul edilebilecek açık herhangi bir yasal düzenleme ise bulunmamaktadır. Bu kapsamda, bu çalışmada öncelikle gözetim ve gözetim toplumu kavramları incelenecek ve daha sonra kameralı gözetleme, MOBESE’lerin ve MOBESE ile izleme,

kayıt alma ve saklama uygulamalarının hukukiliğine ilişkin tartışmalar ve AIHM'nin değerlendirmeleri ışığında Türkiye örneği incelenecektir.

I. GÖZETİMİN GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ

A. Gözetim ve Gözetim Toplumu Kavramları

Gözetim/gözetleme (surveillance) kelimesi, Fransızca'daki *sur* "üzerine, üzerinde" ve *veiller* "izlemek" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır ve ilk kez 18. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmıştır. Bu kavram genel anlamıyla kişilerin davranış, durum ve hareketlerinin yakından izlenmesine karşılık gelir¹. Türkçe'de gözetimin himaye (koruma) ve nezaret (bakma) ile bağdaştırılması da önemlidir². Nitekim Lyon da gözetlemenin iki yüzünden bahseder; bunlardan biri koruma, diğeri ise kontroldür³.

Gözetim; "etkileme, yönetme, koruma, yönlendirme gibi amaçlarla" kişisel verilere yönelik "odaklı, sistemli ve düzenli bir ilgi"dir⁴. Bugün yaşadığımız şekilde bireylerin eylemlerinin bazı özel veya tüzel kişilerce izlenmesini, aynı zamanda bireylere ait çeşitli verilerin toplanmasını ve depolanmasını içerir⁵. Ancak gözetleme kavramı modern toplumlarda ve geleneksel toplumlarda mevcut farklı olanak ve koşullar sebebiyle farklı biçimlerde kendini gösterebilir. Küçük kırsal gruplarda gözetleme ile modern kentlerdeki gözetleme şekilleri birbirinden ayrışır. Nitekim modern anlamda gözetleme gündelik yaşamın her alanında ve sürekli iken geleneksel anlamda

¹ Online Etymology Dictionary, (https://www.etymonline.com/word/surveillance#etymonline_v_22429, Erişim Tarihi: 22.5.2020); **Güven**, Oğuzhan Özgür: "Gözetim Tekniklerinin Güç İlişkileri Bağlamında Dönüşümü ve Toplumsal Denetim", Atatürk İletişim Dergisi, S. 7, Temmuz 2014, s. 80.

² Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (<https://sozluk.tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 22.12.2020)

³ **Lyon**, David: Gözetlenen Toplum, çev. Gözde Soykan, Kalkedon Yayıncılık, 2006, (Gözetlenen Toplum), s. 14-18; **Demircan**, Gülçin: "Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan, C.21, Özel S., 2019, s. 2033-2062, s. 2036.

⁴ **Lyon**, David: Gözetim Çalışmaları- Genel Bir Bakış, çev. Ali Toprak, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2013, (Gözetim Çalışmaları), s. 31; **Dolgun**, Uğur: Şeffaf Hapishane yahut Gözetim Toplumu- Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, Ankara 2015, (Şeffaf Hapishane), s. 148.

⁵ **Giddens**, Anthony: Ulus Devlet ve Şiddet, çev. Cumhur Atay, İkinci Basım, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, (Ulus Devlet), s. 24-25; **Karakehya**, Hakan: "Gözetim ve Suçla Mücadele: Gözetimin Tarihsel Gelişimi ile Yakın Dönemde Gerçekleştirilen Hukuki Düzenleme ve Uygulamalar Bağlamında Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.58, S.2, 2009, s. 319-357, s. 325; **Dolgun**, Şeffaf Hapishane, s. 148; **Demircan**, s. 2036.

gözetleme komşunun komşuyu izlemesi seviyesinden çok da öteye gitmiş değildir⁶.

Esasen modern anlamda oldukça farklılaşmasına karşın “gözetim” o kadar da yeni bir kavram sayılmaz. Gözetimin insanlık tarihi boyunca -usul ve görünümleri oldukça değişmekle beraber- var olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda, gözetim pratiklerinin gelişiminin üç aşamada incelendiği kabul edilebilir: modernlik öncesindeki *pastoral nitelikli* gözetleme (yerleşik uygarlıklar, göçebe toplumlar, askerî devletler, feodal beylikler, kilise, imparatorluklar), modernlikte ulus-devletle birlikte üretim güçlerinden en fazla faydanın sağlanmasını hedefleyen sanayi kapitalizmi açısından gözetleme ve son olarak enformasyon teknolojilerine dayanan gözetleme⁷.

Giddens açısından yazının bulunması ile gözetim faaliyetleri arasında önemli bir ilişki vardır ve hatta gözetim yazının bulunmasıyla birlikte başlamıştır. Yazıyla birlikte, kayıt veya çetele tutmak ve böylece birtakım olayları ve faaliyetleri düzenleyip sıralamak mümkün olmuştur⁸. Antik dönem yöneticileri tarafından vergi, askerlik hizmeti ve nüfusa ilişkin kayıtların tutulduğu; M.Ö. 15. yüzyılda İsrail halkının birden fazla nüfus sayımı yaptığı bilinmektedir⁹. Demek ki o dönemlerde de vergi, askerlik hizmeti ve nüfusa ilişkin verileri toplayıp belirli bir düzene koymak gibi şekillerde kendini gösteren bir gözetim anlayışı mevcuttur. Yine bugün kabul ettiğimiz şekilde bir bilgi-gözetim ilişkisine vurgu yaptıklarından bahsedemsek de örneğin M.Ö. 4. yüzyılda yaşamış Hintli yazar Çanakya'nın Arthashastra'sı gibi birçok kadim kitapta da insanlarla ilgili bilgi sahibi olmanın önemine vurgular vardır¹⁰.

Bugünkü şekliyle, devletin toplum ve ülkesi üzerinde gözetiminin ortaya çıkışı modernliğin erken dönemlerine denk gelir¹¹. Modernlik öncesi dönem açısından devletin güvenliği sağlamak adına ya da başka herhangi bir ideolojik amaçla bir gözetim faaliyeti yürüttüğünden söz edilemez. Gelecekte toplumda insanlar, aynı yerde bulunarak (ortak mevcudiyet kurarak) fiziksel bedenleriyle birbirleri için ulaşılabilir ve dolayısıyla doğrudan

⁶ Giddens, Ulus Devlet ve Şiddet, s. 25.

⁷ Dolgun, Şeffaf Hapishane, s. 16-17.

⁸ Giddens, Ulus Devlet ve Şiddet, s. 64-67.

⁹ Karakehya, s. 325, 329.

¹⁰ Lyon, Gözetim Çalışmaları, s. 116.

¹¹ Gözetim toplumunun “ortaya çıkışının izleri, modernitenin koordine ve kontrol isteğine kadar sürülebilir.” Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 98.

sosyal ilişkiler kurmuşlardır¹². Buna yüz yüze gözetim de denmektedir¹³. Bu anlamda geleneksel toplumda, küçük yerlerde yaşayan insanların birbirlerini yakından tanımaları, birbirlerinin hareketlerini izleyebilmeleri ve izlemeleri söz konusu olmuştur. Böylece antropologların “genelleştirilmiş karşılıklık” adını verdikleri bir etkinlik olarak gözetim söz konusu olmuştur¹⁴. Cemaat şeklinde örgütlenmiş bu topluluklarda insanların birbirlerini tanımamasından gelen bir çeşit şeffaflıktan söz edilebilir. Bu şeffaflık içinde insanların birbirlerini izleyerek gözetimi vasıtasıyla bir çeşit güvenlik sağlanır. Bu küçük topluluklarda, insanlar birbirlerinin hayatları hakkında o kadar çok şey biliyordur ki bu bilgi düzenleyici bir amaca yönelebilmektedir¹⁵. Birbirlerini çok iyi tanıdıklarından ötürü aynı zamanda aralarına herhangi bir yabancı karıştığında da bunu fark edip gereken önlemleri alabilmektedirler¹⁶. Ancak 16. yüzyıl ve sonrası dönemde nüfus artışının, İngiliz Devrimi, Fransız Devrimi gibi burjuva devrimlerinin, Sanayi Devriminin ve dönemin batı toplumlarında yaşanan diğer birçok kökten değişimin etkisiyle artık birbirini tanımayan, öncesine oranla daha az tanıyan yahut yaşam alanlarında tanıdıkları insanlar tanımadıklarından çok daha az sayıda olan insanların bir arada yaşadığı modern kentlerin, kent yaşamının ortaya çıkmasıyla birlikte bu geleneksel gözetim yetersiz kalmıştır¹⁷.

Kentler, cemaatlerdeki gibi sürekli gözetilmesi mümkün olmayan ve “efendisiz-aylaklar” olarak tanımlanan kaygısız, uyumsuz, tehlikeli ve ehlileştirilemeyen aylak insanlar ortaya çıkarmıştır. Öyle ki İngiltere’de 1531 tarihli *Vagabonds Act*¹⁸ (Aylaklar Yasası)’nda bu aylakların bir tanımı dahi yapılmıştır: “Bedensel eksikliği ve özrü bulunmayan, çalışmaya muktedir, toprağı ve efendisi olmayan, geçimini sağlayabileceği yasal herhangi bir

¹² Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 34.

¹³ Lyon, Gözetim Çalışmaları, s. 115.

¹⁴ Bauman, Zygmunt: Yasa Koyucular ile Yorumcular, çev. Kemal Atakay, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s. 60.

¹⁵ Lyon, Gözetim Çalışmaları, s. 116.

¹⁶ Güven, s. 84.

¹⁷ Bauman, s. 56; Güven, s. 84.

¹⁸ Ayrıca 1531 tarihli *Vagabonds Act* ile sulh hakimlerinin (justices of peace) fakirlere dilenme faaliyetleri için de belirli limitler ile lisans vereceği ve bu lisanslar olmadan dilenenlerin kırbaçlanacağı ya da üç gün üç gece yalnızca su ve ekmek verilerek kızağa çekileceği (set in stocks) düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Greenough, Birdie Oneita: The Origin of the English Poor Law and its Development Through 1601, Master Thesis, Department of Sociology, The University of Kansas Pre-1923 Dissertations and Theses Collection, 1909.

malı, zanaati ya da hikmeti olmayan erkek ve kadınlar.”¹⁹ aylaklardır. Bu düzenlemede de görüldüğü üzere yasa yapıcılar, efendilerden, toprak ya da zanaat atölyelerinden medet ummuşlardır. Çünkü bu zamana kadar bu tür aylaklıkların, sapkın hareketlerin def edilmesine, ıslahına yönelik olarak gözetim ve denetimi sağlayan bunlar olmuştur. Çünkü bu dönemde henüz yasa koyucular da gözetimi sağlayabilecek başka bir yol bilmemektedir²⁰. Sürekli yer değiştiren ve her daim yabancı olan bu *aylakların* yerel gözetimin çok dışında ve neredeyse görünmez olduğunun fark edilmesiyle birlikte onları görünür kılmak için başvurulan ilk yöntemlerden biri ise “damgalamak” olmuştur. 1604 tarihli yasa ile şu talimat verilmiştir: “deriye ve ete o şekilde dağlanıp işlenmeli ki, ‘R’ harfi görülsün ve böyle bir alçağın (rogue) üzerinde yaşamı boyunca sürekli bir işaret olarak kalsın.”²¹ Damgalama ile bu başıboş insanların artık sık sık yer değiştirseler dahi gittikleri her yerde tehlikeli insanlar olarak ayırt edilebilmeleri, doğrudan gözetim altına alınabilmeleri istenmiştir²². İroniktir ki; 1960’lara gelindiğinde önem kazanan “*damgalama*” kuramı her ne kadar fiziksel bir damgalamadan bahsetmese de toplumsal anlamda damgalamanın, diğer bir deyişle etiketlenmenin insanların suça itilmelerindeki önemine işaret edecektir²³.

Gözetlemenin başıboş sığırlara uygulanan yöntemlerle sağlanmaya çalışıldığı, geleneğin artık işlemez kurumlarıyla yeni gelişmelere ayak uydurmadığı bu dönemde gözetleme faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere daha güçlü bir faile ihtiyaç doğmuş ve bu güçlü fail olarak devletin toplumsal yaşamdaki rolü ve müdahalesi kökten değişmeye başlamıştır²⁴. Devletin *efendisiz aylaklara* müdahalesi, onları öncekinden farklı bir biçimde görünür kılıp gözetleyebilmek için kullandığı yöntemler arasında en önemli sonuçları doğurana ise Foucault’nun “büyük kapatılma” diye kavramlaştırdığı zorunlu kapatma olmuştur²⁵.

¹⁹ Bauman, s. 55.

²⁰ Bauman, s. 51-62.

²¹ Bauman, s. 57.

²² Bauman, s. 59; Karakehya, s. 327.

²³ Sarı, Özgür: “Suç ve Kent”, Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi- Temel Kavramlar ve Tartışmalar, ed. Güncel Önkal/Özgür Sarı, Nobel Kitap, Ankara 2013, s. 187.

²⁴ Bauman, s. 55-56; Karakehya, s. 325-326.

²⁵ Foucault, Michel: Deliliğin Tarihi-1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1992, (Deliliğin) s. 96-97; Foucault, Michel: Hapishanenin Doğuşu, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2019, (Hapishanenin Doğuşu), s. 248 vd.

“Efendisiz-aylakları gözetleme amacıyla cemaat toplumuna dönük arayışların”²⁶ bir sonuç vermediğinin fark edilmesiyle, gözetimin ancak bunu amaç edinmiş ve yapay bir şekilde oluşturulmuş kapalı alanlarda mümkün olduğu yönelimi baş göstermiştir. Zorunlu kapatmaların, bir diğer ifadeyle hapisaneler, akıl hastaneleri gibi kapatma kurumlarının kökeni burasıdır diyebiliriz. Artık kent yaşamında insanları izleyip, denetlemesi için komşularından medet umulamayacağına göre insanların her an denetlenebilecekleri kapalı alanlara zorla kapatılmaları suretiyle gözetimden kaçmalarına engel olunacaktır. Bu bir bakıma geleneksel toplumdaki şeffaflığın yeniden üretilmesi denemesidir. Günümüzdeyse artık kentler, gözetleme şebekesi ağlarının en sıkı olduğu yerler hâline gelmiştir²⁷. Öyle ki kentlerin yalnızca işlek bölgeleri, iş merkezlerinde değil; kent merkezi dışında yaşayanların evlerinde dahi bu gözetleme ağının dışında kaldıkları söylenemez²⁸. Gözetimin gelenekselden modern topluma izlediği bu seyir ile birlikte erken modernlikte meydana gelen en önemli değişikliklerden biri de gözetimin karşılıklılığının da sona ermiş olmasıdır. Artık gözetleyen komşular değil, iktidar adına bu işi meslek edinmiş olanlar olacaktır²⁹.

Foucault, *görülmeden gözetim altında tutan hapisane* sistemini açıklamaya öncelikle veba salgınında alınan tedbirlere ilişkin 17. yüzyılın sonuna ait bir yönetmelikten bahsederek başlar. Buna göre öncelikle mekânsal kapatma olarak belirli günlerde herkes evine kapatılır. Bu günlerde dışarı çıkmanın cezası ölümdür. Burada herkesin kapılarının bir temsilci tarafından kapatılması ve anahtarın mahalle eminine teslimi söz konusudur, yani insanlar kilit altına alınır. Herkesin evine erzak yığma yükümlülüğü vardır. Ekmek ve şarap ihtiyacı için cadde üzerinde ve evlerin arasında bulunan tahta kanallar söz konusudur, bunlar sayesinde halk arasında iletişim olmadan ihtiyaçlar karşılanır. Et, balık, otlar gibi şeyler için kaldıraçlar ve sepetler kullanılmalıdır. Bu noktada teftiş sürekli ve her yerdedir, büyük bir milis birliği kapılarda, belediyede, bütün mahallelerdedir. Muhafız birlikleri vardır ki bunların görevi hem halkı itaatkâr kılmak hem yöneticilerin otoritesini sağlamlaştırmak hem de “*her türlü düzensizliği, hırsızlığı ve yağmayı gözetim altında tutmak*”³⁰tır. Bu gözetim sürecinde ciddi anlamda bir sürekli

²⁶ Karakehya, s. 327.

²⁷ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 25, s. 99.

²⁸ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 107.

²⁹ Bauman, s. 61; Karakehya, s. 330; Karakehya, H./Usluadam, A. K.: “Neden Gözet(en)iyoruz?”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof.Dr. Akar ÖCAL Armağanı, C. 2, S. 3, 2016, s. 194.

³⁰ Foucault, Hapishanenin Doğuşu, s. 290.

kayıt da söz konusudur: mahallelerde yaşayanların adları, yaşları, cinsiyetleri; ölümler, hastalıklar, talepler, düzensizlikler kayıt altında tutulmaktadır. Temsilciler eminelere, eminel de belediye meclisi üyelerine ya da belediye başkanına rapor vermektedir³¹. Bu anlamda Foucault, vebanın -cüzzam gibi diğer büyük kapatma örneklerinden farklı olarak³²- disiplinsel şemalara hayat verdiğini söyler. Veba söz konusu olduğunda artık ikili bir ayırım değil çok yönlü bir ayırım vardır; gözetim ve denetimin ciddi örgütlenmesi ve iktidarın yoğunlaştırılmasına bir çağrı söz konusudur. İşte bu disiplinci iktidar, gözetleyen ve kontrol altında tutan, bir disiplin düzeni tahayyül eden iktidar, 19. yüzyılın başlarından itibaren düzenli olarak kapatmayı kullanmıştır:

*“Akıl hastanesi, hapishane, ıslahhane, gözetim altında eğitim kurumu ve bir bakıma hastaneler, genel olarak bütün bireysel denetim mercileri çifte bir tarz üzerinde iş görmektedir: İkili ayırım ve işaretleme (deli-deli değil; tehlikeli-zararsız; normal-anormal) tarzı; ve baskı altına alıcı ayırma, farklılaştırıcı dağıtım (kimdir, nerede olmalıdır, onu neyle belirlemeli, nasıl tanımalı; onun üzerinde sürekli bir gözetim bireysel olarak nasıl uygulanmalı vb.”*³³

Bu anlamda Foucault'nun disiplinci, gözetim iktidarın köklerini vebaya ilişkin pratiklerde bulduğunu söyleyebiliriz. Nitekim O'nun kavramsallaştırmasıyla *büyük kapatılmanın* gerçekleştirildiği hapishaneler, ıslahhaneler, hastaneler, akıl hastaneleri gibi cemaat toplumunun şeffaflığına yeniden erişilmeye çalışılan yerler gözetimin gelişmesinde önemlidir. Erken modernlikte ortaya çıkan bu kurumlar görünüşte birbirleriyle bağımsız da olsalar disiplin ve gözetim pratiklerinin oturtulması bakımından aşağı yukarı benzer niteliktedir ve tüm bu kurumlar ve pratiklerin aynı dönemde ortaya çıkmış olmaları dahi bu anlamda bizlere bir ipucu vermektedir. Bu kurumlar ile toplumsal denetim mekanizması yeniden düzenlenmiştir³⁴.

³¹ Foucault, Hapishanenin Doğuşu, s. 290-291.

³² “Cüzzamlı bir ret, bir sürgün-kapatma uygulamasının içine alınmıştır; buraya sanki ayırmanın önemsiz olduğu bir kitlenin içine atılıyormuş gibi terk edilmektedir; vebalılar ise, bireysel farklılıştırmaların kendini çoğaltan, eklemle ve altbölümlere ayrılan bir taktik çerçeveleninin içine alınmışlardır. Bir yandan büyük kapatma, diğer yandan iyi terbiye. Cüzzam ve paylaşım, veba ve parçalara ayrılması. Biri vurguludur; diğeri çözümlenmiş ve dağıtılmıştır. Cüzzamlının sürgün edilmesi ve vebanın tutuklanması kendileriyle birlikte aynı siyasal düşü taşımamaktadır. Biri arınmış bir toplumun, diğeri disiplinli bir toplumun düşüdüdür.” Foucault, Hapishanenin Doğuşu, s. 293.

³³ Foucault, Hapishanenin Doğuşu, s. 294.

³⁴ Foucault, Michel: Büyük Kapatılma, çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin, 4. Basım, Ayrintı Yayınları, İstanbul 2015.s. 142; Karakehya, s. 328-329; Güven, s. 94.

B. Panoptik Gözetimden Günümüze

1. Bilgi, güçtür³⁵: İktidar ve Bilgi

Gelenek ile modernlik karşıtlığındaki önemli farklılıklardan biri de “bilgi” meselesinde ortaya çıkar. Burada kilit isimlerin başında ise Bacon gelmektedir. Bacon’ın bilmeyi güç ile eşitleyen ve bilmek suretiyle tabiata hükmedilebileceğini temel alan bakışı³⁶ esasen *epistemik bir kırılma*³⁷ diyebileceğimiz bir dönüşümü haber vermektedir. Modernlikte bilginin kaynağı, üretimi, amacı ve kullanımı kökten bir değişime uğramıştır ve esasen modernliği mümkün kılan da bu değişimdir³⁸. Bu noktada modern iktidar bilgiye ihtiyaç duyar. Çünkü bilgi toplumları olarak modern toplumlar, “emsalsiz bürokratik belgelenmeye ve müdahaleye bağımlıdır”³⁹. Çünkü bilgi, iktidarın kendini meşrulaştırması ve etkinlik kazanmasının en önemli yolu hâline gelmiştir. Bilgiye sahip olan, iktidara da sahiptir⁴⁰.

Bilgi toplumları, gözetim toplumlarıdır⁴¹. Modernliğe ait bu bilgi anlayışı ve bilme eylemi ile gözetlemenin ilişkisi öyle karşılıklıdır ki modernliğin dört kurumsal boyutundan⁴² birini *toplumsal yaşamın tüm boyutlarının gözetlenmesi*⁴³ olarak kuran Giddens, gözetlemenin öz bir tanımını şöyle yapar: “bilgi denetimi ve bazı grupların faaliyetlerinin diğerleri tarafından

³⁵ Bacon’a göre; “tabiatın hâkimi ve yorumlayıcısı” insanın gücü ile bilgi eşanımlıdır. Ona göre tabiat, yalnızca tabiatın kurallarına uyularak kontrol edilebilir. Dolayısıyla tabiatın kurallarını bilmek ile onu kontrol altına alabilmek arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bkz. **Bacon**, Francis: *Novum Organum-Tabiatın Yorumu ve İnsan Âlemi Hakkında Özlü Sözler*, Çev. Sema Önal, Say Yay., İstanbul, 2012, s. 119-120.

³⁶ **Bacon**, s. 120.

³⁷ “Epistemik bir kırılma diyebileceğimiz ve bilginin kaynağı, üretimi, amacı ve kullanımındaki büyük değişiklikte birlikte modernlik mümkün olmuştur.” **Topuzkanamış**, Engin: *Hukuk ve Disiplin – Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları*, 3. Basım, Zoe Kitap, İstanbul, Ekim 2019, s. 26.

³⁸ **Topuzkanamış**, s. 14.

³⁹ **Lyon**, *Gözetlenen Toplum*, s. 64.

⁴⁰ **Bauman**, s. 62; **Karakehya**, s. 333; “...modernite, gücü yaratmak ve devam ettirmek için veri ve bilgiye dayanmak anlamına gelmektedir. Bu bilginin çoğu, kişisel olduğu için, kişisel veriler üzerine odaklanmış dikkat gözetimi gerektirir.” **Lyon**, *Gözetlenen Toplum*, s. 64; **Karakehya/Usluadam**, s. 190.

⁴¹ **Lyon**, *Gözetlenen Toplum*, s. 60.

⁴² **Giddens**’da modernliğin kurumsal boyutları; kapitalizm, endüstriyalizm, şiddet araçlarının kontrolü ve gözetimdir. Bkz. **Giddens**, Anthony: *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994, (Modernliğin), s. 55-57; **Giddens**, *Ulus Devlet*, s. 11 vd.

⁴³ **Giddens**, *Ulus Devlet*, s. 12.

denetlenmesi”⁴⁴. Modernlik, kapitalizm ve ulus-devlet, yarattığı bireyler üzerinden bilgi toplamayı gerekli kılar⁴⁵. Modernlikte artık “iktidar sahipleri ‘kamu yararı’nın (insan soyunun, tüm toplumun ya da onların yönetimine bırakılan kesimin yararı) ve ona en uygun davranış örüntüsünün ne olduğunu; bu davranışı nasıl meydana çıkaracaklarını ve kalıcı olmasını nasıl güvence altına alacaklarını bilmeli”⁴⁶dir. Çünkü herhangi bir nesne, birey ya da toplum üzerinde toplumsal kontrolün sağlanabilmesi için o şeyin iyi bilinmesi gerekir. Bu yüzden modern iktidar elindeki tüm olanaklarla üzerinde kontrol sağlamak istediği toplumu gözetler, bilgi toplar ve bilgiyi kaydeder⁴⁷. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bilgiye sahip olmak, iktidar olmaktadır.

İfade etmek gerekir ki; araştırmalarının iktidar tekniklerine ve iktidarın nasıl tahakküm uygulayıp kendine itaat ettirdiğine yönelik olduğunu belirten⁴⁸ Foucault’ya göre; iktidar varlığı için bilgiye ihtiyaç duymakla beraber aynı zamanda bilgi de üretmektedir. Bu anlamda iktidar ile bilgi arasında tek yönlü değil; aksine çift yönlü bir ilişkiden söz edilebilir⁴⁹. Ona göre iktidar ile bilgi doğrudan birbirini içermektedir ve bağlantılı bir bilgi alanı olmadan iktidar ilişkisi kurmak da mümkün değildir⁵⁰. Demek ki modern devletin gözetleme yoluyla yalnızca bilgiyi elde etmesi değil aynı zamanda bilgiyi üreterek tahakküm kurması da söz konusudur⁵¹.

2. Panoptikon ya da Denetim Evi⁵²

“...*panopticon*, daimi denetim, gözetleme, belli bir çizelgeye göre görev yükleme ve gereğinde yaptırımlandırma, toplumsal yaşamın tümünde özgürlüğün koşullarını oluşturur noktaya gelmiştir.”⁵³

⁴⁴ **Giddens**, Ulus Devlet, s. 8.

⁴⁵ **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 44.

⁴⁶ **Bauman**, s. 62.

⁴⁷ **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 64.

⁴⁸ **Foucault**, İktidarın Gözü, çev. Işık Ergüden, 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, (İktidarın Gözü), s. 246-248.

⁴⁹ **Foucault**, İktidarın Gözü, s. 248.

⁵⁰ **Foucault**, Hapishanenin Doğuşu, s. 65.

⁵¹ **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 119.

⁵² Panopticon or The Inspection House, **Bentham**’ın Panoptikon fikrini ortaya koyduğu mektupların yayınlandığı başlıktır. Bkz. **Bentham**, Jeremy: Panopticon Writings, ed. Miran Božovič, Verso, New York 1995, s. 29.

⁵³ **Özcan**, Mehmet Tevfik: Modern Toplum ve Hukuk Devleti, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, 2017, s. 241.

Bentham'ın⁵⁴ ünlü Panoptikon'u, az sayıda personel ve az maliyet⁵⁵ ile bilgi edinmeyi ve gözetlemeyi mümkün kılan dizaynıyla liberal söylemle oldukça bağdaşan bir tasarımdır. Keza Panoptikon kapitalist toplum ve çalışma yaşamının denetim altında tutulması gereksinimiyle doğrudan ilişkili ve modernitenin aynası⁵⁶ denebilecek bir tasarımdır⁵⁷. Panoptikon tasarımının önemi aslında Foucault'nun işaret etmesi ile anlaşılmalıdır⁵⁸. Foucault için Panoptikon tasarımı oldukça önemlidir ve Foucault, öz-disiplinli modern toplumların ortaya çıkışını anlayabilmek adına Panoptikon'a başvurur⁵⁹. Denilebilir ki Bentham'ın bu projesi somut olarak hiçbir zaman gerçekleşmemesine karşın bir anlamda defalarca uygulanmış bir projedir⁶⁰.

Panoptikon fikri aslında denetim gerektiren her türlü kurum ve yerde kullanılabilir bir tasarımdır⁶¹. Hatta Bentham, mektuplarında Panoptikon'un birbirinden farklı amaçları olan ve hatta birbirine zıt amaçları olan kurumlar da dahil olmak üzere ıslah olmayanların cezalandırıldığı veya hastaların iyileştirildiği kurumlardan fabrikalara değin denetim yapılan tüm kurumlarda kullanılabilirliğini açıkça ifade eder⁶². Bauman, panoptikonun simgesel olarak temsil ettiği kurumlar olduğundan bahseder⁶³. Bu kurumlar içerisinde en çok hapisane ön plana çıktığı ve panoptikon hapisane üzerinden daha çok işlendiği için bu bağlamda devam edeceğim. Panoptikon merkezinde bir kule bulunan halka şeklinde bir hapisane binası olarak düşünülebilir. Merkezdeki kulenin çevresi geniş pencerelerle kaplıdır, bunlar vasıtasıyla 360 dereceden binanın iç cephesi görülebilmektedir. Bu kulenin

⁵⁴ "...**Bentham** bu düşünceyi kardeşi Samuel'in bir fabrikadaki işçilerin denetimi için oluşturduğu plandan alır. (...) Sanayileşme, **Bentham**'ın bunu tasarladığı dönem olan on sekizinci yüzyıl sonlarında patronlara çözmeleri gereken yeni sorunlar yaratmıştı. İşçilerin kendilerinden isteneni yaptıklarından emin olmak kadim bir ikilemdir; fabrika sistemi, ücretli işgücünün yeni sanayi ekonomisinin temeli olmasıyla birlikte bunun önemini daha da arttırmıştır." **Lyon**, Gözetim Çalışmaları, s. 57.

⁵⁵ **Foucault**, İktidarın Gözü, s. 95; **Karakehya/Usluadam**, s. 193.

⁵⁶ **Bauman**, Zygmunt/**Lyon**, David: Akışkan Gözetim, çev. Elçin Yılmaz, 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s. 67.

⁵⁷ **Çoban**, Barış: "Gözün İktidarı Üzerine", Panoptikon-Gözün İktidarı, ed. ve çev. Barış ve Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul 2008, s. 111.

⁵⁸ **Foucault**, Hapishanenin Doğuşu, s. 295-319.

⁵⁹ **Bauman/Lyon**, s. 66.

⁶⁰ **Lyon**, David: The Electronic Eye - The Rise of Surveillance Society, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1994, (Eye), s. 63; **Karakehya**, s. 335; **Karakehya/Usluadam**, s. 193.

⁶¹ **Bentham**, s. 33; **Topuzkanamış**, s. 260.

⁶² **Bentham**, s. 34.

⁶³ **Bauman**, s. 60.

içerisi ise dışarıdan görülememektedir. Halka şeklindeki kısım içeri ve dışarı bakan iki penceresi olan hücrelere bölünmüştür. Dışarıdan gelen ışıkla mahkumların gölgeleri ortaya yansiyarak kuleden görülebilir. Demek ki hücredeki mahkumlar kuledekileri ve hatta kulede birinin olup olmadığını dahi göremezken; kulede bulunanlar yani gözetleyenler hücrelerdeki her hareketi gözetleyebilmektedir⁶⁴. Nitekim “panoptikon” kelimesi de esasen Yunanca kökenli bir kelime olup “göz önündeki yer” anlamını karşılamaktadır⁶⁵ ve Panoptikon’un “ilkesi bilinmemektir”⁶⁶.

Panoptikon’da mahkûmun saklanabileceği, gözetimden kaçabileceği herhangi bir alan yoktur. Mahkûma ait bir özel alan söz konusu değildir. Öyle ki merkezdeki kulede hiçbir gözetleyen/gardiyan olmasa dahi mahkûm bunun farkına varamaz. Her daim kulede birileri var ve onu gözetliyor gibi davranmak zorundadır. Bentham buna denetleyenin her yerde birden bulunması demektedir⁶⁷. Bu durumda mahkûmun tek çaresi her yerde olan ve görünmez otoriteye⁶⁸ itaat etmektir⁶⁹. Bu şekilde esasen her bir mahkûm, kendi kendisinin gardiyanı hâline gelmektedir⁷⁰.

Foucault’nun tespitiyle Panoptikon, yalnızca gözetleme sorunlarına çözüm sunan bir hapishane modeli değil; bir iktidar teknolojisidir⁷¹. Elbette

⁶⁴ **Bentham**, s. 35-36; **Foucault**, İktidarın Gözü, s. 86-87; **Foucault**, Hapishanenin Doğuşu, s. 295 ve devamı; Uğur **Dolgun**, Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumu - 21. yüzyılda gözetim, toplumsal denetim ve iktidar ilişkileri, Ekin Kitabevi, Ankara 2005, (Enformasyon Toplumundan), s. 92; **Güven**, s. 93.

⁶⁵ **Lyon**, Eye, s. 63; **Karakehya/Usluadam**, s. 193; **Dolgun**, Enformasyon Toplumundan, s. 92.

⁶⁶ **Bozkurt**, s. 2.

⁶⁷ **Bentham**, s. 45.

⁶⁸ “Modernliğin eleştirisini mikro-iktidar alanlarında görmenin gücü üzerinden yapan **Foucault**, “gören mi iktidardır, görülmeyen mi, yoksa görülmeden gören mi?” şeklinde formüle ettiği kuramında, mimariden ödünç aldığı panoptik bakış ile görünmeden görmenin yarattığı iktidar alanının çekimi üzerinde durur.” **Dolgun**, Enformasyon Toplumundan, s. 90.

⁶⁹ **Lyon**, Eye, s. 254, note 18.

⁷⁰ **Güven**, s. 94; “Denetçi, kapatılanlar hakkında her şeyi bilirken; kapatılanlar, denetçi hakkında hiçbir şey bilmezler. Kapatılanların her yaptığı, sürekli bir gözetim altındayken; denetçinin kendisi/ nerede olduğu ve eylemleri, esrar perdesi altında gizlenmiştir. Hedeflenen, her yaptıklarının gözlemlendiği inancı bilinçaltlarına işlenmek yoluyla; kapatılanların, sürekli denetim altında olduklarını içselleştirmeleridir. Denetçinin her an her yerde olduğu düşüncesine karşı, kapatılanların özel yaşamı savunmasız şekilde apaçık ortadadır.” **Dolgun**, Uğur: “Gözetim Toplumu’nun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumu”, Yönetim Bilimleri Dergisi (1: 3), 2004, s. 55-74, (Gözetim Toplumu’nun), s. 64.

⁷¹ **Foucault**, İktidarın Gözü, s. 87;

Panoptikon'un kullanılabilirliğinin da tarihsel ve mantıksal olarak bir sınırı bulunmaktadır⁷². Ancak yine de bu iktidar teknolojisini Bentham'ın tasarımından yaklaşık üç asır sonra bugün hayatımızın dört bir tarafını kuşatan gözetleme sistemlerinin atası olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Aslında günümüz teknolojiyle gelişen, elektronik olan zenginleşen Panoptikon, Bauman'un da ifade ettiği üzere⁷³ bugün Foucault'nun hayal bile edemeyeceği derecede güçlendi. Belki de her anlamda gözetlenmemize karşın yalnızca bulut sistemlerinde depolanan kişisel veriler ortalığa saçıldığında ya da anlık mesajlaşma uygulamaları yeni gizlilik sözleşmeleri açıkladığında infial yaratması, günümüzde merkezdeki kulenin dahi görülmez hâle gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Dünden Bugüne Modern Toplumda Gözetim

Modern devletin temel amacının serbest piyasanın, kapitalist üretimin sürdürüldüğü, rasyonellik iddia ve görüntüsünde bir toplum düzeni oluşturmak olduğu söylenebilir. Bu anlamda *rasyonel* kararlar alabilen özgür ve irade sahibi bireylerden oluştuğu kabul edilen toplum açısından düzenin sağlanabilmesinin yegâne koşullarından biri de bireylerin modern devletin oluşturduğu rasyonel düzeni kuran rasyonel yasalara uyma davranışı, yani rasyonel bir disiplin göstermeleridir. Ancak modernlikte artık tek tek bireyler disipline edilmez; "bilinçli ve metotlu bir biçimde, ordudan bürokrasiye, fabrikalardan topluma yayılan" bir disiplin söz konusudur⁷⁴. Bunun sağlanabilmesi için modern devletin toplumsal yaşama birçok alanda doğrudan doğruya müdahale etmesi⁷⁵, toplumun bütününde kontrol ve denetim mekanizmalarını kurması⁷⁶ gerekir. Bu doğrudan müdahale ise o devletin yurttaşları tarafından kimi zaman -belki çoğu zaman- görülmemektedir. Çünkü modern devlet, bu müdahalesinin bir kısmını -belki de önemli bir kısmını- gözetleme aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Toplumsal yaşam üzerinde kurumsallaşmış ve yaygın gözetleme, modernlik ve modern devlet ile mümkün olmuştur.

Modern ulus-devletler ortaya çıktıkları dönem itibariyle *rasyonel düzeni* oluşturmak, halka rasyonel bir disiplin anlayışını aşılamak için

⁷² Bauman/Lyon, s. 67.

⁷³ Bauman/Lyon, s. 70.

⁷⁴ Topuzkanamış, s. 38.

⁷⁵ Lyon da benzer şekilde, modern toplumların "müdahaleye bağımlı" olduğunu söylemektedir. Bkz. Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 64.

⁷⁶ Topuzkanamış, s. 38.

gözetlemeyi kullanmıştır⁷⁷. Modern devlet, bu *rasyonel düzen tasavvurunu*⁷⁸ gerçekleştirebilmek adına kurallar koymanın, rasyonel yasalar çıkarmanın ve bunlara uyma ya da uymama davranışlarını denetlenmenin dışında, kurduğu ya da kurmaya çalıştığı toplum düzenine karşı tehditleri de takip etmek ister. Bu tehditler hem gerçekten birtakım insanların somut hareket ve faaliyetlerinden kaynaklanan tehditler hem de olası tehditlerdir. Modern devletin olası tehditlere karşı tetikte olması, bunları kontrol altında tutması için ortaya çıkması muhtemel rahatsızlıkları öngörebilmesi, bir diğer deyişle önceden görebilmesi gerekir. Bunun içinse toplumsal yaşama yönelik sürekli gözetlemeden daha iyi bir araç ne olabilir ki?

Erken modernlikte gözetleme esasen iki temel şekilde karşımıza çıkmaktaydı: devlet tarafından uygulanan gözetleme ve işyerinde uygulanan gözetleme⁷⁹. Bu durum, yeni ortaya çıkan liberal ulus-devlet fikriyle de tam bir uyum göstermektedir. Keza bu yeni düzenin kurulması için hem ulus-devletin vatandaşının hem de işçinin *üretilmesi* gerekir. Giddens'a göre, bu anlamda gözetleme tarihsel olarak kapitalizmle iç içe geçmiş olan ulus-devletin temelinde yer alır⁸⁰. Bu dönemde teknolojik gelişmelerin etkisiyle birlikte ortaya çıkan kapitalist üretim biçimi oldukça sıkı bir disipline ihtiyaç duymuştur⁸¹. Bu anlamda yeni uygulamaların ortaya konması gerekmiştir ve özellikle fabrikalardaki bu uygulamalar modern gözetim tekniklerinin ilk örneklerinden olup; hayatın her alanına yansımıştır⁸². Bu doğrultuda özellikle bugünkü anlamda bir zaman kavrayışı ve mesai kavramı doğrudan doğruya o dönemin bir sonucudur⁸³.

Giddens'a göre modern devlette gözetleme iki tür olguya denk düşmektedir. Bunlardan ilki bireylerin eylemlerini yönlendirmek/yönetmek için kullanılabilen “şifrelenmiş bilgi” birikimidir. Burada bilginin toplanması

⁷⁷ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 72.

⁷⁸ Topuzkanamış, s. 14.

⁷⁹ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 119.

⁸⁰ Giddens, Ulus Devlet, s. 69-75.

⁸¹ Topuzkanamış, s. 227.

⁸² Güven, s. 88; “işçileri gözetlemek/izlemek ve disiplin altına alınmış bir güç olarak boyun eğmelerini sağlamak için, günümüzde “yönetim” olarak bildiğimiz şey gelişmiştir.” Bozkurt, Veysel: “Gözetim Toplumu ve İnternet”, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-136-agustos-2000/2328/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu/2499>, (10.01.2021).

⁸³ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Thompson, E. P.: “Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism”, *Past&Present*, No: 38, December 1967, ps. 56-97, s. 56-97; Weber, Max: *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 2. Baskı, Çev. Milay Köktürk, Bilgesu Yay., Ankara, 2013, s. 30.

değil, depolanması önemlidir. Nitekim modern devletlerde artık bu depolama elektronik depolama ile bambaşka bir boyuta varmış ve oldukça genişlemiştir. Elektronik iletişimle artık doğrudan iletişim ortadan kalkmış ve yüz yüze iletişim dışsallaşmıştır. Bu durum ise Giddens'a göre modern kültürde ulus-devletin oluşumu ve gelişimi için temel gelişmelerin başlamasına işarettir⁸⁴. Bu anlamda devlet yalnızca gözetlemez; ayrıca kaydeder. Bugün bu sebeple her birimizin kan grubuna ve hatta dinine ilişkin bilgiler devlet kayıtlarındadır. Bu sebeple dünyanın neresine gidersek gidelim ulus-devletlerin *yurttaşlarına* bu yurttaşlık bağına gösteren bir kimlik bir de kimlik numarası⁸⁵ verdiğini görürüz. Çalışma yaşamına katıldığımızı ilişkin bilgiler de o büyük ve kapsamlı devlet organizmasının elindedir. Lyon'a göre esasen bugün bildiğimiz anlamda devlet gözetimi de ad ve adres, birinci dereceden akrabalar, mülkiyete dair bilgiler ve motorlu taşıt tescil belgesi, gelir vergisi beyannamesi gibi belgelerin toplanması, tasnifi ve kanunlaştırılmasıyla başlamıştır⁸⁶.

Modern devlet, çoğu zaman tüm bu bilgi toplama ve kaydetme hâlinin düzen ve güvenlikle bağlantılı olduğu iddiasındadır. Nitekim modern liberal ulus-devletin teorisyenleri olarak görmemizde bir beis bulunmayan -başta Hobbes⁸⁷ olmak üzere- sosyal sözleşme kuramcıları da bu güvenlik arayışını işaret eder⁸⁸. Pek çok insan yalnızca gündeğumundan günbatımına kadar aydınlık yerlerde değil, günbatımından gündeğumuna kadar da çeşitli araçlarla aydınlatılmış, güvenli kentlerde yaşamak ister⁸⁹. Bugün sürekli bizi gözetleyen bir göz ile yaşıyor olmamız, mahremiyetimizin ihlal edildiği hissini yanında görece daha olumlu bir hisse gebedir: güvenlik⁹⁰. Modern

⁸⁴ **Giddens**, *Ulus Devlet*, s. 24-25; **Demircan**, s. 2037.

⁸⁵ Ayrıca belirtmek gerekir ki, kimlik numarası gibi şeyler esasen **Lyon**'ın da tespit ettiği üzere toplumsal bütünleşme şekillerindeki radikal değişimle beraber, "ortak mevcudiyet" alanında ilişkilerini sürdüren insanlar için güven sağlayan bir araç işlevi de görür. İmza gibi tanınmayı sağlayan araçlar da bu işlevi görmektedir. Bkz. **Lyon**, *Gözetlenen Toplum*, s. 35.

⁸⁶ **Lyon**, *Gözetim Çalışmaları*, s. 54.

⁸⁷ **Hobbes**, Thomas: *Leviathan*, çev. Semih Lim, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 146.

⁸⁸ Güvenlik anlayışları veya nasıl bir güvenlikten bahsettikleri değişebilmekle birlikte toplum sözleşmecilerinde bir güvenlik arayışı vardır. Örneğin Hobbes'taki genel olarak bir barış ve güvenlik vurgusu ya da Locke'da da özellikle siyasal toplumun kuruluşunun mülkiyetin güvenliğinin sağlanmasına bağlanması bu kapsamdadır. **Fabre**, Cécile: "Toplumsal Sözleşme", çev. Mehmet Fatih Deniz, *Felsefe Arkivi*, 48. Sayı, 2018/I, s. 123-135, s. 127-129.

⁸⁹ **Lyon**, *Gözetlenen Toplum*, s. 107.

⁹⁰ **Güven**, s. 80.

devletin (gözetleme) uzmanları, kameraları, resmi kayıtları ve elbette -belki de en başta- yasaları ile kendimizi *güvende* hissederiz. Dolayısıyla modern devlet, *doğal olarak*, bizlere o güvenlik hissini tam manasıyla verebilmek için bazen doğrudan yaşam alanlarımıza müdahalede bulunacak ve birtakım özgürlüklerimizi kısıtlayacaktır⁹¹. Bu anlamda serbest piyasa ile gözetleme arasındaki örtüşme de önemlidir. Nitekim özellikle de tüketim, eğlence ve turizmin mümkün kılınması bakımından güvenli bölgelerin yaratılmasında kullanılan temel araç -özellikle de İngiltere’de- kamusal alanda gözetleme yapan kameralardır⁹². Ekonomik canlanma için kent sokakları denetlenmekte, 19. yüzyıl kapitalist şehirlerindeki benzer biçimde sosyal eşitsizliğin izleri kamusal alandan uzaklaştırılmakta ve *güvenlik* için kentsel alan yeniden kurulmaktadır⁹³. Klasik anlamda liberalizmin, *laissez-faire* anlayışının ilk güçlü örneği olduğu söylenebilecek⁹⁴ İngiltere’nin bugün CCTV kameraları ile dünyada başı çekiyor olması⁹⁵ da bu anlamda manidardır. Üzerlerindeki “elektronik göz” ile birlikte günümüzde gözetlemenin en görünen sembollerinden biri işte bu kameralardır⁹⁶.

Modernlik, belirleyici diğer unsurlarının yanında gözetlemenin büyümesi ile de karakterizedir⁹⁷. Modern toplumlarda bireyin toplum içerisindeki çeşitli faaliyet, eylem ve tercihleri birçok kurum tarafından gözetlenmektedir. Daha önce de ifade ettiğim üzere, başta piyasanın ve sermaye sahiplerinin gözetlemeyi çok çeşitli yol ve yöntemlerle sağladığını, özellikle de tüketici hareketlerinin tespiti, kaydı ve hatta yönlendirilmesi amacıyla kullanıldığını görebilmekteyiz. Bu durum esasen gelişen veri toplama yöntemleri ile doğrudan bağlantılı olup gözetlemenin devlet dışında diğer faillerce de

⁹¹ Aynı doğrultuda; “Devlet hükmetme gücü altındaki toplumu gözetim vasıtasıyla Güvende mi tutar yoksa onların özgürlüklerini kısıtlayarak onları denetim altına alma amacı mı taşır? Bu anlamda devletin güvenliği sağlama söyleminin, gözetimin meşruiyetinin kaynaklarından biri olarak incelenmesi gerekir.” **Demircan**, s. 2052.

⁹² **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 122.

⁹³ **Coleman**, Roy: Reclaiming the Streets- Surveillance, social control and the city, Willan Publishing, 2004, s. 221.

⁹⁴ “Britanya’nın *laissez-faire* iktisadının egemenliğinde olduğu kadar, tümüyle bir doktrinin a priori egemenliği altında olan çok az sayıda ülke olmuştur.” **Hobsbawm**, Eric: Sanayi ve İmparatorluk, 2. Baskı, çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Yay., Ankara, Haziran 2003, s. 212.

⁹⁵ **Çapar**, Selim: Birleşik Krallık’ta CCTV, Türkiye’de MOBESE-Caddelerde Güvenlik Nöbetindeki Kameralar, Turhan Kitabevi, Ankara 2011, s. 13; **Lyon**, Gözetim Çalışmaları, s. 64.

⁹⁶ **Lyon**, Eye, s. 111; **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 123.

⁹⁷ **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 112.

gerçekleştirilebilir olması ile doğrudan bağlantılıdır: Artık gözetleme “yayılmış, merkezsizleştirilmiş, düzensizleştirilmiş ve her şehrin düzenlenmesinin bir parçası olmuştur”⁹⁸. Örneğin marketlerin indirim kartları dahi tüketim alışkanlıklarının takibi için kullanılmaktadır⁹⁹. Elbette marketler ya da şirketler bizlerin bireysel tüketim davranışlarıyla ilgilenmez. Esasen gözetim teknolojilerini, neyin, nerede, ne zaman ve ne kadar satın alındığını tespit etmek için kullanırlar¹⁰⁰. Bugünün modern toplumunda birçok enformasyon teknolojisinin varlığından söz etmek gerekmektedir. İnternetteki hareketlerin izlenmesi, e-posta sistemleri, banka kartı/kredi kartı/çipli kartlar gibi akıllı kartlar ile ekonomik hareketlerin takibi¹⁰¹, kamera sistemleri, cep telefonlarının dinlenmesi, hükümlülerin elektronik kelepçelerle veya çiplerle takip edilmesi gibi enformasyon teknolojileri ile gözetim bugün üst seviyeye çıkmıştır¹⁰². Özgür irade ve seçme özgürlüğü üzerine kurulu bir özgürlük ideali ve vaadiyle şekillenen liberal ideoloji temelinde yükselmiş olan günümüz modern toplumlarına bakıldığında, bu özgürlüğün bir illüzyon olduğu görülmektedir. Birey hâline getirilmiş insanların ne giydiğinden ne konuştuğuna ve ne tükettiğine kadar tek-tipleştirilmesinin gözetimin doğrudan katkısı ile mümkün kıldığı bir toplum düzeninde yaşadığımız göz önüne alındığında her alana böylesine müdahale eden düzenin iddia ettiği anlamda *özgür* bir düzen olduğu kolay kolay kabul edilebilir görünmemektedir¹⁰³. Bu noktada ise Lyon’un da vurguladığı üzere hukukun pratikte nasıl işlediği ve bu göze-

⁹⁸ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 112.

⁹⁹ Lyon, Gözetim Çalışmaları, s. 30; Karakehya, s. 323.

¹⁰⁰ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 40.

¹⁰¹ “Her bir kredi kartı kullanımı ve hemen her bir satın alma eylemiyle çoğalan muazzam veri, Poster’a göre bir “süper-panoptikon” sonucunu doğurur; ancak bu bir farkla değişik bir panoptikon’dur: Depoya veri sağlayan “gözetim altındaki” kişi gözetimde birincil ve gönüllü bir unsur haline gelmiştir” Güven, s. 98; Poster’in süper-panoptikon anlayışına ilişkin olarak detaylı bilgi için bkz. Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 231 vd.

¹⁰² Dolgun, Şeffaf Hapishane, s. 14; Bozkurt, s. 4.

¹⁰³ Bu görüşümün aksine görünen bir biçimde Deflem, gözetlemenin yalnızca özgür toplumlarda üretilebileceğini ve özgür toplumlara has bir tehlike olduğunu ifade etmektedir. Deflem, gözetim sistemlerini “kaba kuvvet ve aleni baskının yokluğu” ile ilişkilendirerek ancak demokratik toplumlarda uygulandıklarını iddia eder. Ancak Deflem ile özgürlük anlayışlarımızın farklılaşması sebebiyle esasen bu konuda uyuşmaktayız. Çünkü Deflem, demokratik modern devletin liberal ideolojisinin geçerli olduğu düzeni “özgür” olarak addederken; benim açımdan bu toplumlarda özgürlük yalnızca soyut bir idealden ibaret. Dolayısıyla Deflem’in özgür toplumlar dediği toplumlar ile benim özgür olmayan toplumlar dediklerimin örtüşüğünü ifade etmem gerekir. Bkz. Deflem, Mathieu: Hukuk Sosyolojisi, çev. Devrim Özkan ve Yücel Karadaş, Adres Yayınları, Ankara 2019, s. 213.

timi dengelediği hususlarına dikkat edilmesi gerekir; keza çoğu zaman mahremiyet, veri korunması gibi hususları düzenleyen yasalar da uygulanmamaktadır¹⁰⁴. Bunun önemli bir örneği ise ülkemizde senelerdir kullanılmasına karşın yasal dayanaktan dahi yoksun olan kameralı gözetleme araçlarıdır.

Günümüzün video kameralar, kapalı devre televizyonlar, bilgisayarlar, internet gibi modern gözetleme sistemleri mekân ve zaman sınırlarını aşan bir şekilde evrenselleşmiştir. Bu anlamda her eylem ve düşüncüyü görünür kılma hedefindeki video kameralar ve bilgi veri tabanları sistemleri, pratikleri gibi kendileri de görünmezdir. Bu gözetleme teknolojilerinin yerleştiği maksimum güvenlik toplumlarında, toplumun tüm mensupları masumiyetleri ispatlanana dek şüpheli veya suçlu kabul edilerek; her beden ve her eylem gözetlenir, dinlenir, kaydedilir ve depolanır¹⁰⁵. Bugün gözetleme *her an* devam etmektedir¹⁰⁶.

II. KAMUSAL ALANDA KAMERALI GÖZETLEME

A. Kameralı Gözetleme

Günümüzde teknolojik gelişmelerin geldiği nokta itibariyle iletişim ve haberleşme yöntemlerinin de çeşitlendiğini görmekteyiz. Devletler de iç ve dış güvenliği sağlamak, bu anlamda özellikle kentlerde suç ve suçlulukla mücadele etmek ve halkın kendini güvende hissetmesini sağlamak¹⁰⁷ amacıyla yeni ve çeşitli yöntemler geliştirmeye devam etmektedir. Bu yöntemler ise kamusal alandaki her türlü hareketin, kişilerin haberleşmelerinin ve birtakım kişisel verilerin *gözetim* altında tutulması temeline dayanmak-tadır¹⁰⁸. Keza gözetim faaliyetlerinin gerekçelendirilmesi açısından, suç ve suçlulukla mücadele, “toplumsal denetim” ve “yönetim” ile doğrudan ilişkilidir¹⁰⁹. Elbette toplu yaşanan alanların düzenliliğinin sağlanması yeni bir arayış değildir. Bu düzenlilik arayışını, şehrin (polis) düzenliliğini,

¹⁰⁴ Lyon, Gözetim Çalışmaları, s. 41.

¹⁰⁵ Marx, Gary T.: Undercover- Police Surveillance in America, University of California Press, Berkeley 1988, s. 227; Deflem, s. 213; Derdiman, R. Cengiz/Tatroğlu, Nihal: “Devlet Gözetimi ile İnsan Haklarının Uyumlaştırılması Sorunu ve Çözüm Önerileri”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 2016, s. 254.

¹⁰⁶ Deflem, s. 214.

¹⁰⁷ Çapar kameralı gözetlemenin üç amacı olduğunu ifade eder: suç işlemenin önlenmesi, işlenmiş suçların aydınlatılmalarının sağlanması ve halkın kendisini güvende hissetme duygusunun artırılması. Çapar, s. 71.

¹⁰⁸ Karakehya, s. 323.

¹⁰⁹ Lyon, Gözetim Çalışmaları, s. 41.

toplumun nasıl olması gerektiğinin bir yansıması olarak gören Platon ve Aristo'ya kadar dayandırabiliriz¹¹⁰. Ancak belirtildiği üzere günümüz teknolojileri ile bu düzenliliğin sağlanması için geliştirilen yöntemler oldukça gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Pek çok gözetleme uygulaması ve aracı kent yaşamında yerini almıştır¹¹¹. Bu yöntemler esasen modernliğin insan hayatına soktuğu gözetleme teknolojilerinin de bambaşka bir boyuta vardığına dellettir. Bu anlamda en yaygın gözetleme teknolojilerinden biri de -günümüzde alelade kabul edilen- kamera sistemleridir.

Kameralı gözetleme sistemi dediğimizde esasen bahsettiğimiz şey *kapalı devre televizyon sistemi* olarak kullanılan closed circuit television (CCTV)'dir. Bu sistem; kamera, lens, dijital kayıt cihazı, sinyal bağlantı hattı ve monitörden oluşan bir sistemdir. Bu sistemler aracılığıyla belirli alanların görüntüleri monitörlere ulaştırılabilmektedir. Bu anlamda bu sistemler suçu önleme, delil elde etme, trafik kontrolü, perakende kontrolü, endüstriyel işlemler gibi birçok alanda kullanılmaktadır¹¹². Kameralı gözetlemenin öncülüğü Vietnam Savaşı'nda Amerika tarafından yapılmış, 1960'ların sonları 1970'lerin başları civarında polisin kullanımına sunulmuş¹¹³ ve 1980'ler itibarıyla de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır¹¹⁴. Ancak CCTV kameraları, 1990'lı yıllarda özellikle de İngiltere'de hızla artmıştır¹¹⁵. 1993 yılında gerçekleşen ve kamuoyuna da yansıyan James Bulger isimli küçük bir çocuğun iki genç tarafından öldürülmesi olayında, çocuğun götürülüşünü gösteren CCTV kamerası kayıtlarına ulaşılmasıyla birlikte failerin tespit edilebilmesi, İngiltere'de CCTV kameralarının artışında etkili bir rol oynamıştır¹¹⁶. Aynı şekilde İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun terör saldırılarıyla mücadelenin de etkisinden bahsedilebilir¹¹⁷. Kamuoyunun kameralardan çoğunlukla memnun olmasının arkasında çoğu ülkede benzer süreçler

¹¹⁰ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 104.

¹¹¹ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 106; Güven, s. 100.

¹¹² Abanoz, Buket: Kamusal Alanda Kameralı Gözetlemenin Suçun Önlenmesindeki Etkisi ve Elde Edilen Delillerin Hukuka Uygunluğu Sorunu, İstanbul Ceza Hukuku ve Kriminoloji Arşivi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2018, (Kameralı Gözetleme), s. 26.

¹¹³ Çapar, s. 70.

¹¹⁴ Taşçı, Ufuk: "Güvenlik Amaçlı Gözetim Aracı Olarak Türkiye'de Mobese ve Eleştiriler", CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Haziran 2016, s. 163.

¹¹⁵ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 123; Birleşik Krallık'ta kameralı gözetlemenin gelişimi için bkz. Çapar, s. 73 vd; Derdiman/Tatroğlu, s. 257; Taşçı, s. 160.

¹¹⁶ Lyon, Gözetim Çalışmaları, s. 65; Derdiman/Tatroğlu, s. 276.

¹¹⁷ Lyon, Gözetim Çalışmaları, s. 65.

etkili olmuştur denilebilir. Yine Amerika açısından da özellikle 11 Eylül saldırısı ile gündeme oturan *güvenlik* arayışı ile kameralı gözetlemenin ciddi anlamda arttığı görülmektedir¹¹⁸.

Kameralı gözetleme, Graham'ın ifadesiyle su, elektrik, gaz ve telefonun yanında "beşinci kamu hizmeti" hâline gelmiştir¹¹⁹. Kamusal alanları gözetleyen bu kameralar çoğu ülkede suç korkusuna hitap etmektedir. Bu sebeple de kişisel verilerin mahremiyetiyle, özel yaşamın gizliliği ile ilgili tereddütler suçtan korunma güdüsüyle azalmış görünmektedir¹²⁰. Bugün teknolojinin geldiği nokta, kameraların insan yüzünü hesaplayıp tespit edebilmesini de mümkün kıldığından, kameralı gözetleme sistemlerinin suçun fark edilmesinden ziyade henüz işlenmemiş suçun öngörülmesi ve engellenmesine kaydığı görülmektedir¹²¹. Ancak bu noktada, bir kişinin takip edilmesi için illa suç olması gerekmemektedir. Genellikle suçun yoğun olduğu tespit edilen bölgelerde kurulmaya başlanmış olan kamera sistemleri üzerinden operatörlerce -herhangi bir suç işlemeden önce- takip edilen *şüphelilerin*, *şüpheli* olarak kabul edilmelerinin temelinde saç stili, ten rengi, kıyafetler ve yaş gibi unsurlar yatabildiğini de görmezden gelmemek gerekir¹²². Ki bu da toplumsal sınıf, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet gibi temellere dayanan ayrımcılığı destekler durumdadır¹²³. Gary T. Marx, gözetlemenin ve bu anlamda kategorik şüphenin, "masumiyet karinesi"ne yönelik bir tehdit oluşturduğunu 1988 tarihli çalışmasında öngörmüştür¹²⁴. Kameralı gözetimden ortaya çıkan kategorik şüphenin yanında belli bölgelerin kamera ile gözetlenmesiyle, suçluluğun önlenmekten çok yer değiştirmesi de söz konusu olabilmektedir. Bunların yanında, suçun önlenmesi amacıyla kurulduğu kabul edilen kameralı gözetleme sistemlerinin, örneğin kötü koşullarda çalıştırılan işçilerin patronlarına karşı, çevrecilerin çevreye zararlı faaliyetlerde bulunan şirketlere karşı, vatandaşların hükümetlere karşı gösteri ve eylemleri

¹¹⁸ **Dolgun**, Şeffaf Hapishane, s. 240 vd; **Güven**, s. 103 vd; **Demircan**, s. 2054 vd.; **Derdiman/Tatroğlu**, s. 256; Taşçı, s. 165.

¹¹⁹ **Graham**, Stephen: "CCTV: The Stealthy Emergence of a Fifth Utility?", http://www.casa.ucl.ac.uk/cyberspace/graham_cctv_fifth_utility.pdf, (12.03.2021).

¹²⁰ **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 124-125.

¹²¹ **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 80, 126; **Lyon**, Gözetim Çalışmaları, s. 60.

¹²² **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 127,

¹²³ **Lyon**, Gözetlenen Toplum, s. 99; Kameralar ile yapılan gözetlemenin "önyargılara bağlı olarak muhtemel suçlara yönelik olabileceğine (azınlık gruplarına ait gençlerin hedeflenmesi)" yönelik dikkat çeken çalışmalar yapılmıştır. Bkz. **Çapar**, s. 33.

¹²⁴ **Marx**, s. 227.

gibi gösteri ve yürüyüş haklarını kullanmaları aleyhine bir etkisi de olacağı ifade edilmektedir¹²⁵.

B. Türkiye’de Kamusal Alanda Kameralı Gözetleme Sistemi: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu (MOBESE)

1. MOBESE Kavramı

MOBESE, Türkiye’de kullanılan kapalı devre televizyon sisteminin adıdır. MOBESE kavramı, Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu kelime grubunun her bir kelimesinin baş harflerinin birleşiminden meydana gelen ve güvenlik kameralarından oluşan bir kent izleme, denetim ve kontrol teknolojisini karşılamaktadır. Bu teknoloji ile hem trafik takip edilebilmekte, araç plakaları okunup aracın sahibi tespit edilebilmekte hem de bulunduğu bölgelerde kişilerin özel yaşamı kayıt altına alınabilmektedir¹²⁶. Ancak MOBESE tabirinin, emniyetin resmi kayıtlarında ve web sitesinde kullanılmadığı; bunun yerine resmi isimlendirme olarak Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS) tabirinin kullanıldığı görülmektedir¹²⁷. KGYS kapsamında da “Bölge Görüntüleme Sistemi”¹²⁸, “Plaka Tanıma Sistemi”, “Hız Ölçüm Sistemi”, “Kırmızı Işık İhlal Sistemi” gibi bileşenler bulunmakta olup; bunlar vasıtasıyla görüntüler kaydedilmekte ve ilgili veriler toplanmaktadır¹²⁹.

¹²⁵ Coleman, s. 233; Benzer şekilde bkz. Yıldız/Erkul, s. 3; Küçük, Tevfik Sönmez: “Kişisel Verilerin Korunması Hakkı Çerçevesinde Kamuya Açık Alanların Kamu Tüzel Kişileri Tarafından Video Kamera Aracılığı ile Önleyici Amaçla İzlenmesi”, YÜHFD, Cilt: XV, Sayı:1, 2018, s. 55; Derdiman/Tatroğlu, s. 281.

¹²⁶ Özbek, Veli Özer: “ “Mobese” Sisteminin Türk Hukukundaki Durumu “, Prof. Dr. Feridun Yenisey’e Armağan, Cilt I, Beta Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 1003-1004.

¹²⁷ Emniyet Genel Müdürlüğü’nün yakın tarihli 2022 Performans Programı’nda da bu şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bkz. T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, 2022 Performans Programı, <https://www.egm.gov.tr/kurumlar/egm.gov.tr/IcSite/strateji/MaliDurum/2022-PERFORMANS-PROGRAMI.pdf>, s. 8; Yıldız, Mete/ Erkul, R. Erdem: “Elektronik Göz ve Türkiye’de Kameralı Hayat”, XI. “Türkiye’de İnternet” Konferansı Bildirileri, 21-23 Aralık 2006 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, s. 1; Detaylı bilgi için bkz. Başar, Civan: “Devletin Kitlelesel Gözetleme Araçlarının Özgürlükler ve Hukuk Güvenliği Üzerindeki Etkileri ile Bunların Yasal Dayanakları Üzerine Bir İnceleme”, TBB Dergisi, S. 133, 2017, s. 104, dipnot 5; Taşçı, s. 161; Küçük, s. 72; Derdiman/Tatroğlu, s. 255.

¹²⁸ “Bölge görüntüleme sistemi, halkın yoğun olarak bulunduğu ve geçiş güzergahı olarak bilinen yerlere konulan kameralar ile, bu kameralardan alınan görüntülerin merkeze sürekli olarak aktarılıp kaydedilmesinden oluşmaktadır.” Yıldız/Erkul, s. 3.

¹²⁹ Başar, s. 105; Taşçı, s. 167.

Özbek, MOBESE ile yürütülen ve mobil izlemenin ötesine geçmiş bulunan izleme faaliyetleri için kullanılan MOBESE teriminin bu sistemin insan haklarına yönelik müdahalesinin vahametini azalttığını ifade ederek bunun yerine “*optik ve teknik araçların kullanılması suretiyle veri toplanması*” tabirini kullanmakta ve MOBESE ile yürütülen faaliyetleri önleyici tedbir kapsamında değerlendirmektedir¹³⁰.

MOBESE’ler genel olarak il valilikleri nezdinde il emniyet müdürlükleri tarafından oluşturulan merkezlerce işletilmektedir. Ancak belediye başkanlıkları hatta köy muhtarlıklarınca da kamera sistemlerinin kurulduğu görülmektedir¹³¹.

2. Türkiye’de Kameralı Gözetlemenin Popülerleşmesi

MOBESE kameraları esasen kentlerin trafik akışının takibi ve düzenlenmesine yönelik olarak geliştirilmiştir. İlk olarak 2001 yılında Diyarbakır’da Araç Takip ve Suç Analizi Uygulaması olarak kurulmuştur. Daha sonra genişletilmesi amaçlanmış ve 2005 yılında İstanbul Valiliği’nin desteği ile İstanbul Emniyet Müdürlüğü bünyesinde faaliyete geçirilmiştir¹³². Ancak daha sonra büyük kentlerde ana caddeler, meydanlar, kent giriş çıkışları ve kritik yol noktalarında olmak üzere yaygınlaşmaya başlamıştır¹³³. Karakehya, 2009 tarihli makalesinde, o dönem suçla mücadele kapsamında yapılan hukuki düzenleme ve değişikliklerin gözetimin boyutları bakımından “bir tür kırılma noktası” oluşturduğunu ifade etmiştir¹³⁴. Taşçı da 2001 yılında EGM’nin kendi imkanları ile kurduğu sisteme 2008 yılında hükümetin büyük bir destek sağladığından bahsetmiştir¹³⁵. Karakehya’ya göre; özellikle terör örgütü faaliyetleri kapsamında araç yakma fiilleri gerçekleştiren bazı failerin MOBESE kameraları ile tespit edilmesiyle birlikte MOBESE kameraları daha popüler hâle gelmiş ve akabinde buna benzer başka faydalı sonuçlara ulaşılmasıyla birlikte kamera sayılarının arttırılması ve her yerin kameralar ile gözetlenmesine dair ciddi bir kamuoyu desteği ortaya çıkmıştır¹³⁶. Aynı zamanda MOBESE kameraları ile çalıntı araçların

¹³⁰ Özbek, s. 1005; Aynı doğrultuda bkz. Özkan, Halid: “Mobese İzleme ve Kayıtlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Ceza Hukuku Dergisi, S.30, Nisan 2016, s. 65.

¹³¹ Başar, s. 106.

¹³² Yıldız/Erkul, s. 1; Derdiman/Tatroğlu, s. 256; Taşçı, s. 165.

¹³³ Özbek, s. 1003.

¹³⁴ Karakehya, s. 324.

¹³⁵ Taşçı, s. 168.

¹³⁶ Karakehya, s. 345.

bulunabilmesi, şüpheli paketlerin tespiti, yankesicilerin izlenebilmesi, kaçak olaylarının kontrolü, trafik kazalarının tespiti gibi birçok şüpheli durumun takibinin sağlanabiliyor olması da bu sistemin yaygınlaşmasında önemli bir etkidir¹³⁷. Nitekim genel olarak devletlerin artan gözetleme faaliyetleri için desteğin, ulusal güvenliğe ve refaha yönelik bariz bir gereksinimin ortaya çıktığı dönemlerde oldukça güçlendiği görülmektedir¹³⁸.

3. MOBESE'nin Hukuki Dayanağına İlişkin Tartışmalar

MOBESE kameraları ülkemizde, yasa ya da yönetmelik şeklinde dahi düzenlenmiş herhangi bir hukuki dayanak olmaksızın¹³⁹, kamusal alanların izlenmesinde kullanılan sistemlerdir. MOBESE kameralarının kullanılabilmesi için herhangi bir hukuki dayanağa ihtiyaç olup olmadığı tartışmalarının önemli bir kısmı, bu kameraların izleme ve kayıt yaptığı alanların "kamusal alan"¹⁴⁰ olması hususu üzerinden yürütülüyor görülmektedir.

Kamusal alanla bağlantılı olarak MOBESE kameralarıyla yapılan kayıtları hukuka uygun bulan iddialara bakacak olursak; bir iddiaya göre kamusal alanın izlenmesi ve kayıt altına alınması hâlinde temel hak ve özgürlüklere hâlel gelmemektedir¹⁴¹. Çünkü kamusal alanlar özel hayatın söz

¹³⁷ Özbek, s. 1004.

¹³⁸ Lyon, Gözetlenen Toplum, s. 69.

¹³⁹ Başar, s. 102.

¹⁴⁰ "Neye kamusal dediğiniz; insani varoluşun mahiyetini nasıl kavradığınız, nasıl bir devlet toplum ilişkisi tasarladığınıza bağlı olarak değişir". Bu bağlamda kişi siyasi görüşüne göre kamusal alanı; "kamu otoritesinin geçerli olduğu yer", "çoğulculuğun, renkliliğin ve özgürlüğün olduğu alan", "kamu görevlisinin bulunduğu her yer" olmak üzere çeşitli şekillerde tanımlayabilir. İkincisi bazıları kamusal alan-özel alan karşılığını ahlaki bir hiyerarşi içinde yapar. Bazıları ise iki alan arasında sıralama yapar; önce özel alan sonra kamusal alan veya tersi gibi. Aslında bu yine de siyasi anlayışla yakından ilişkilidir. Üçüncü grup ise, günümüz toplumlarını anlamada "kamusal alan-özel alan" ayrımının yeterli bir ayrım olmadığını ifade eder ve bunun yerine "kamusal-özel-siyasal", "kamusal-özel-sivil-siyasal" gibi üçlü veya dördümlü ayrımlar koyar." Yükselbaba, Ülker: "Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlantıları", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXVI, S.2, 2008, s. 227; "Toplumsal yaşamın bir kamusal bir de özel yönü bulunduğu fikri, on yedinci yüzyıldan bu yana Batı Avrupa siyasal düşüncesinde merkezi bir yer tutmaktadır. Liberal siyasa açısından, 'geniş anlamda' devlet alanı ve toplumsal alan, 'dar anlamda' ev alanı ve ev dışı alan olarak ayrımlaşan bu iki kavram; kamusal dendiğinde *devleti*, özel dendiğinde de *evi ve mahrem yaşamı* kapsar." Dolgun, Gözetim Toplumundan, s. 15.

¹⁴¹ Eryılmaz, *kural olarak* kamusal alanda korunması gereken bir özel hayatın olmadığını; ancak bu kamuya açık bir alanın sürekli, sistematik olarak kaydı hâlinde ortaya korunması gereken bir özel hayatını çıktığını iddia etmektedir. Eryılmaz, M. Bedri: İnsan Hakları Prensipleri Işığında Kolluk Uygulamalarının Denetimi, 2. Baskı, İçişleri Bakanlığı, Ankara 2009, s. 96; Aynı doğrultuda bkz. Çapar, s. 72.

konusu olduğu bireysel alanlar değildir, dolayısıyla özel hayatın, mahremiyetin ihlal edildiği iddia edilemez ve izlenilebilmesi için ilgilinin rızası dahi gerekmez¹⁴². Bu iddianın bir varyasyonu kamusal alanda gözetlemenin *ilgilinin rızası* hukuka uygunluk sebebine dayandığına ilişkindir. Buna göre bireyler kamusal alanda gözetleme faaliyetlerinin yapıldığını bilerek bu bölgelere geliyorlar ise burada örtülü bir rıza söz konusudur¹⁴³.

Yukarıdakilerin aksine bir iddiaya göre ise, bireylerin kamusal alanlarda da gizli kalmasını istemesinin makul kabul edilebileceği¹⁴⁴, kamusal alanlarda da özel hayata içkin faaliyetlerin gerçekleşebileceği ve özel hayatın yalnızca konut içindeki hayattan ibaret olmayıp toplum içindeki görüntü ve seslerin de kişisel verilerin ve özel hayatın korunması kapsamında olacağı¹⁴⁵ durumların da mümkün olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla MOBESE kameralarının yalnızca kamusal alanı gözetliyor ve kaydediyor olması, tek başına, hukuki dayanak olmaksızın bu işlemleri gerçekleştirebilecekleri ve bu kayıtların kullanılabilmesi anlamına gelmez. Bunun yanında meşru savunma ya da zorunluluk hâli gibi müesseselerin de MOBESE ile ilişkilendirilebilmesi mümkün görünmemektedir. Keza izleme düzenekleri saldırıdan önce kurulmaktadır. Gerçekleşen ya da gerçekleşmesi veya tekrarı muhtemel olan haksız saldırıdan önce kurulsun da bunları engelleyebileceğinden ötürü MOBESE'nin bir "önleyici meşru savunma" niteliği olduğu iddia edilebilir; ancak hukuk sistemimizde bunun bir yeri yoktur. Keza bu müesseye kabul edilebilse dahi temel hak ve özgürlüklere sınırlama getiren bir

¹⁴² **Abanoz**, Kameralı Gözetleme, s. 86; **Karakehya**, s. 345; Yargıtay 12. Ceza Dairesi ise 03.04.2012 tarihli kararında bu görüşe katılmıyor görünmektedir. "Özel hayat kavramı; kişinin sadece gözlerden uzakta, başkalarıyla paylaşmadığı, kapalı kapılar ardında, dört duvar arasındaki yaşantısı ve mahremiyetinden ibaret olmayıp, herkesin bilmediği veya bilmemesi gereken, istenildiğinde başka kişilere açıklanabilen, tamamen kişiye özel hayat olayları ve bilgilerin tamamını içermektedir. Kamuya açık alanda bulunulduğunda dahi, 'kalabalığın içinde dikkat çekmezlik, tanınmazlık, bilinmezlik' prensibinin geçerli olduğu ve kamuya açık alana çıkan her kişinin, bu alandaki her görüntü veya sesinin kaydedilip, sürekli ve izinsiz olarak elde bulundurulmasına rıza gösterdiğinin kabulü mümkün değildir." Yarg. 12. CD., T. 03.04.2012 E. 2011/7345 K. 2012/8936, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 5.5.2021)

¹⁴³ **Abanoz**, Kameralı Gözetleme, s. 136-139.

¹⁴⁴ "Örneğin sevgilisiyle sarılmış şekilde parkta oturan bir genç, plajda güneşlenen insanlar, kanuni devlet kurumu olan geneleve giren beyefendi kendilerinin bir kamera tarafından çekilmesini umursamazlar mı?" **Karakehya**, s. 345.

¹⁴⁵ **Akyürek**, Güçlü: Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçu, 2. Baskı, Ankara 2013, S. 273; **Abanoz**, kişisel verilerin korunması hakkı ve özel hayatın gizliliğinin korunması hakkına bir de kişilerin maddi ve manevi varlıklarını geliştirme hakkını ekler. bkz. **Abanoz**, Kameralı Gözetleme, s. 95-96.

uygulamanın genel hükümlerden dayanak alması mümkün değildir; özel yasal dayanağı olmalıdır¹⁴⁶.

Yukarıda açıklananların yanında MOBESE kameraları ile gözetleme faaliyetlerinin yasal dayanağı bulunduğunu iddia edenler de vardır. Bu anlamda MOBESE kameraları ile izleme ve kayıt altına alma işlemlerinin çoğunlukla “teknik araçlarla izleme”ye¹⁴⁷ ilişkin düzenlemelerle bağdaştırıla-

¹⁴⁶ Özkan, s. 71.

¹⁴⁷ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu “Madde 140: (1) Aşağıdaki suçların işlendiği hususunda somut delillere dayanan kuvvetli şüphe sebepleri bulunması ve başka suretle delil elde edilememesi hâlinde, şüpheli veya sanığın kamuya açık yerlerdeki faaliyetleri ve işyeri teknik araçlarla izlenebilir, ses veya görüntü kaydı alınabilir:

a) Türk Ceza Kanununda yer alan; 1. Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti (madde 79, 80) ile organ veya doku ticareti (madde 91), 2. Kasten öldürme (madde 81, 82, 83), 3. (Ek:21/2/2014–6526/14 md.) Nitelikli hırsızlık (madde 142) ve yağma (madde 148,149) ile nitelikli dolandırıcılık (madde 158), 4. Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti (madde 188), 5. Parada sahtecilik (madde 197), 6. (Mülga:21/2/2014–6526/14 md.; Yeniden düzenleme: 24/11/2016-6763/28 md.) Suç işlemek amacıyla örgüt kurma (madde 220, fıkra üç), 7. (Ek: 25/5/2005 – 5353/19 md.) Fuhuş (madde 227) 8. İhaleye fesat karıştırma (madde 235), 9. (Ek: 24/11/2016-6763/28 md.) Tefecilik (madde 241), 10. Rüşvet (madde 252), 11. Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklamaya (madde 282), 12. (Değişik: 2/12/2014-6572/43 md.) Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak (madde 302), 13. (Ek: 2/12/2014-6572/43 md.) Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar (madde 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316), 14. Devletin Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk (madde 328, 329, 330, 331, 333, 334, 335,336, 337), Suçları. b) Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunda tanımlanan silah kaçakçılığı (madde 12) suçları. c) Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda tanımlanan ve hapis cezasını gerektiren suçlar. d) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 68 ve 74 üncü maddelerinde tanımlanan suçlar.

(2) (Değişik: 24/11/2016-6763/28 md.) Teknik araçlarla izlemeye hâkim, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısı tarafından karar verilir. Cumhuriyet savcısı tarafından verilen kararlar yirmi dört saat içinde hâkim onayına sunulur. Hâkim kararını en geç yirmi dört saat içinde verir. Sürenin dolması veya hâkim tarafından aksine karar verilmesi hâlinde kayıtlar derhâl imha edilir.

(3) (Değişik:21/2/2014–6526/14 md.) Teknik araçlarla izleme kararı en çok üç haftalık süre için verilebilir. Bu süre gerektiğinde bir hafta daha uzatılabilir. Ancak, örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarla ilgili olarak gerekli görülmesi hâlinde, hâkim yukarıdaki sürelerle ek olarak her defasında bir haftadan fazla olmamak ve toplam dört haftayı geçmemek üzere uzatılmasına karar verebilir. (Ek cümle: 15/8/2017-KHK-694/143 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7078/138 md.) Teknik araçlarla izleme tedbiri ile birlikte gizli soruşturmacı görevlendirilmesi halinde bu fıkrada belirtilen süreler bir kat artırılarak uygulanır.

(4) Elde edilen deliller, yukarıda sayılan suçlarla ilgili soruşturma ve kovuşturma dışında kullanılamaz; ceza kovuşturması bakımından gerekli olmadığı takdirde Cumhuriyet savcısının gözetiminde derhâl yok edilir.

(5) Bu madde hükümleri, kişinin konutunda uygulanamaz.”

bildiği görülmektedir. MOBESE kameralarının teknik araçla izleme kapsamında değerlendirilmesine ilişkin olarak en başta, Ceza Muhakemesi Kanunu kapsamında teknik araçlarla izleme düzenlemesinin bir koruma tedbiri olduğunu hatırlatmak gerekir. Bunun yanında, MOBESE ile yapılan izlemlerde ise amaç suçun önlenmesidir. Demek ki bu izlemler, önleyici bir tedbir niteliğindedir¹⁴⁸. Aynı zamanda CMK kapsamında teknik araçlarla izlemenin bir koruma tedbiri olmasından kaynaklı olarak, izlemler uzun süreli bir gözetleme şeklindedir. Buna karşılık MOBESE ile izlemenin genele yönelik ve tesadüfi olması gerekmektedir¹⁴⁹.

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu Ek Madde 7/6¹⁵⁰ ve Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu Ek Madde 5/5¹⁵¹ de önleyici nitelikte olmaları bakımından MOBESE kameraları ile ilişkilendirilebilir. Ancak kolayca fark edilecek husus, bu düzenlemelerde yalnızca teknik araçlarla “izleme”nin bulunmasıdır. PVSK ve JTGYK düzenlemeleri kapsamında yapılan teknik araçlarla izlemede, kayıt ve saklamaya ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Buna karşın Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 140. maddesinde “izleme”nin yanında “ses ve görüntü kaydı alma”nın da kapsama dahil edildiği görülmektedir. MOBESE kameraları vasıtasıyla yapılan gözetlemenin ise yalnızca bir izleme değil izleme ve kayıt altına alma şeklinde gerçekleştiği açıktır. Bunun yanında gerek CMK düzenlemesi gerekse PVSK ve JTGYK düzenlemeleri kapsamında yapılan izlemler daimi olmayan izlemlerdir. Oysa MOBESE faaliyetlerinin, süresiz olarak ve sürekli devam eden izleme, kayıt alma ve saklamayı içerdiği görülmektedir¹⁵².

MOBESE ile gözetleme ile ilişkilendirilen düzenlemelerin hepsinde ortak koşullar vardır ki bunların hiçbiri MOBESE ile yürütülen faaliyetler açısından geçerli değildir. Bu anlamda MOBESE ile ilişkilendirilen bu yasal faaliyetlerin yürütülebilmesi ilgili maddelerde sayılı suçlarla sınırlıdır. Demek ki maddede sayılmayan suçlar için, örneğin kasten yaralama ya da basit hırsızlık, suçun işlendiğiyle ilgili somut delillere dayanan kuvvetli şüphe sebepleri olsa dahi CMK 140 kapsamında bir teknik araçlarla izleme

¹⁴⁸ Özbek, s. 1006; Özkan, s. 71.

¹⁴⁹ Özkan, s. 71.

¹⁵⁰ 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu Ek Madde 7/6: (Ek fıkra: 3/7/2005 – 5397/1 md.) İstihbarat faaliyetlerinde, bu maddede belirtilen suçların önlenmesi amacıyla ve hâkim kararı alınmak koşuluyla, teknik araçlarla izleme yapılabilir.

¹⁵¹ 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu Ek Madde 5/5: Bu maddede belirtilen suçların önlenmesi amacıyla ve hâkim kararı alınmak koşuluyla, teknik araçlarla izleme yapılabilir.

¹⁵² Derdiman/Tatroğlu, s. 263; Küçük, s. 73-74.

yapılamayacaktır. Buna karşılık, MOBESE kameralarının bulunduğu her yerde işlenen tüm basit hırsızlık ya da kasten yaralama suçları, herhangi bir şarta bağlı olmaksızın doğrudan doğruya MOBESE ile izlenmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Yine önleme niteliğinde teknik araçlarla izlemeyi düzenleyen PVSK hükmünde ve JTGYK hükmünde de teknik araçlarla izlemenin şartı olarak açıkça birebir aynı ifade kullanılmıştır: “bu maddede belirtilen suçların önlenmesi amacıyla”.

MOBESE ile ilişkilendirilen bu düzenlemelerde ancak yetkili makamca karar verilmesi hâlinde teknik araçlarla ilgili faaliyetler yürütülebileceği düzenlenmiştir. Bu yetkili makam, saydığımız üç düzenleme için de -CMK’-da gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet Savcısının karar verebileceği istisnasıyla- hâkimdir. Oysa uygulamada MOBESE kameraları yasal herhangi bir kıstasa bağlı olmaksızın herhangi bir bölgeye idari nitelikte bir kararla kurulabilmektedir.

Yine, CMK’daki koruma tedbirine gidilebilmesi için kuvvetli suç şüphesi ve başka türlü delil elde edilmesinin mümkün olmaması şartları da aranmaktadır. Bu anlamda önleyici bir tedbir olarak kullanılan MOBESE faaliyetlerinin aksine CMK’daki düzenleme kapsamındaki teknik izleme ve takibin şüpheli veya sanığa karşı adli maksatlı teknik araçlarla izlemeye ilişkin olduğu tekrar görülmektedir.

MOBESE’nin, yukarıda açıklananların yanında bir de 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’nun 11-A ve 32-B maddeleri kapsamında valinin ve kaymakamın suç işlenmesini önlemek, kamu düzen ve güvenini sağlamak için alacağı tedbirler dahilinde değerlendirilebilmesinin de tek başına mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Keza bu yetkiler süreklilik arz eden durumlarda değil, kamu düzeninin gerekli kıldığı an için kullanılabilir¹⁵³.

Belirtmek gerekir ki; yasal dayanaktan yoksun olan MOBESE ile yapılan izlemelerde kişilere gözetlendiklerinin bildirilmemesi hâlinde izlemenin *gizli* yapıldığı kabul edilecektir ve bu durumda bu faaliyet hukuka aykırıdır. Dolayısıyla CMK’nın 217/2.¹⁵⁴ maddesi karşısında hukuka aykırı yöntemle elde edilen kişisel veriler de hukuka aykırı delil olacaktır¹⁵⁵. AİHM’nin Ağaoğlu v. Türkiye kararı¹⁵⁶, bu noktada aydınlatıcıdır; keza Mahkeme 2005

¹⁵³ **Derdiman/Tatroğlu**, s. 262; **Küçük**, s. 74.

¹⁵⁴ CMK Madde 217 (2) – “Yüklenen suç, *hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş* her türlü delille ispat edilebilir.”

¹⁵⁵ **Küçük**, s. 77, dipnot 106.

¹⁵⁶ Ağaoğlu v. Türkiye, Başvuru No: 27310/95, T. 06.12.2005, (<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173698> , Erişim Tarihi: 5.5.2021)

tarihli kararında, yasayla öngörülmüş olma kıstasını karşılamadığından bahisle, hâkim kararıyla dinlenen kişiden elde edilen telefon kayıtlarının ceza yargılamasında delil teşkil etmeyeceğine hükmedilmiştir¹⁵⁷. MOBESE kayıtlarının delil kabul edilebilmesi için, yasal düzenlemesinin yapılması ve bu düzenlemede katalog suçların belirlenmesi, bu katalog suçların işlenmesinin önlenmesi için yasal şartlara uygun olarak izleme ve kayıt faaliyetleri yürütülmüş olması gerekmektedir¹⁵⁸. Ancak Yargıtay kararlarında da açıkça görülmektedir ki mahkemeler MOBESE kayıtlarını delil kabul etmekte¹⁵⁹, hatta MOBESE kayıtlarının dosya kapsamında incelenmemiş olması Yargıtay’ca bir bozma sebebi olarak değerlendirilmekte¹⁶⁰ ve hatta Yargıtay *görüntüler*

¹⁵⁷ AİHM’nin bu kararına atıfta bulunan Yargıtay Ceza Genel Kurulu da 2011 tarihli bir kararında “suç işlenmesinin ve kamu düzeninin bozulmasının önlenmesi amacıyla baş vurulabilecek ve önleme amacıyla yapılan iletişimin tespiti ve denetlenmesi sonucunda ulaşılan bulgular da, yasanın öngördüğü amaçlar dışında ve bu arada bir ceza soruşturması veya kovuşturmasında delil olarak da kullanılamayacaktır. (...) Önleme amaçlı iletişimin tespiti ve denetlenmesi sonucunda ulaşılan bulgularla bir suç işlendiğinin anlaşılması karşısında, elde edilen bu bulgular, 5397 sayılı Yasanın 1. ve 2. maddeleri uyarınca, yasanın öngördüğü amaçlar dışında ve bu arada bir ceza soruşturması veya kovuşturmasında delil olarak kullanılamayacağından, anılan düzenlemenin gerekçesinde de açıkça belirtildiği üzere, kolluk görevlilerince durum derhal adli birimlere bildirilmeli ve somut olayın özelliğine göre Cumhuriyet Savcılığınca gerek görülürse bu bilgilerden hareketle soruşturmaya başlanmalıdır.” şeklinde açıklamalarıyla önleyici tedbir kapsamında elde edilen delillerin soruşturma başlatılmak üzere kullanılabilceğini ancak soruşturma ve kovuşturmada kullanılamayacağını tespit etmiştir. Yarg. CGK, T. 17.05.2011 E. 2011/9-93, K. 2011/95, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 5.5.2021)

¹⁵⁸ **Özkan**, s. 88.

¹⁵⁹ “Sanıkların bahse konu afişleri yırtarak zarar verdiklerinin mobese kayıtları ve sanıkların ikrarları ile sabit olduğu...” Yarg. 2. CD., T. 15.12.2020 E. 2020/23904 K. 2020/15478, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 5.5.2021)

¹⁶⁰ “Mobese ve HTS kayıtlarının incelenmesi gerektiğine...” Yarg. 1. CD., T. 21.1.2021 E. 2020/1715, K. 2021/291, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 6.5.2021); “MOBESE kayıtlarının araştırılması ve tüm deliller birlikte değerlendirilerek, sanığın hukuki durumunun tayin ve takdir edilmesi gerektiği gözetilmeden eksik araştırma ile hüküm kurulması...” Yarg. 10. CD., T. 4.11.2020 E. 2020/5128, K. 2020/6587, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 6.5.2021); “Olay günü olay yeri bina ve çevresinde kamera veya MOBESE sistemi olup olmadığının araştırılması... gerektiği gözetilmeden, eksik inceleme ile yazılı şekilde hüküm kurulması...” Yarg. 6. CD., T. 20.6.2018 E. 2015/7929, K. 2018/4641, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 6.5.2021); “...kavşakta mobese kayıtlarının bulunup bulunmadığı araştırılması daha sonra gerekirse davalı savunması üzerinde durularak davalı araç üzerinde keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılarak oluşacak sonuca göre karar verilmesi gerekirken...” Yarg. 17. HD., T. 9.5.2016 E. 2016/464, K. 2016/5654, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 6.5.2021).

üzerinde iyileştirme yapmak gibi birtakım müdahaleleri de gerekli görmektedir¹⁶¹. Ayrıca belirtmek gerekir ki CMK madde 138'in¹⁶² açık hükmü karşısında MOBESE izleme ve kayıtlarının tesadüfen elde edilen delil kabul edilmesi de mümkün değildir¹⁶³.

4. AİHM'nin Kameralı Gözetlemeye Bakışı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kişisel verileri, Sözleşme'de özel ve aile hayatına saygı hakkının düzenlendiği 8. madde kapsamında değerlendirmektedir¹⁶⁴. Dolayısıyla kameralı gözetlemelerin konusunu da kişisel veriler¹⁶⁵ oluşturduğundan, kameralı gözetleme hususunda Mahkeme'nin genel olarak 8. madde kapsamında değerlendirme yaptığı görülmektedir.

Kamusal alan tartışmaları açısından bakıldığında ise Mahkeme'nin kamusal alanda gerçekleştirilen faaliyetlerin hepsini özel hayatın gizliliği dışında kabul ettiği söylenememekle birlikte; aynı şekilde kamusal alandaki faaliyetlerin hepsini doğrudan özel hayatın gizliliğine ya da kişisel verilere müdahale olarak gördüğü de söylenemeyecektir. Bu anlamda AİHM'nin kamusal alan açısından kategorik bir kabulü yoktur, kimi faaliyetler kamusal alanda yapılırsa dahi özel hayat ve/veya kişisel veri kapsamında olabilir. Mahkemenin “kamusal alanda özel hayat olmaz” gibi bir kabulünün olmadığını gösteren önemli bir karar olan *Niemietz v. Almanya* kararında Mahkeme, kamuya açık alanlarda da özel hayata saygı gösterilmesi hakkının talep edilebileceğine hükmetmiştir: “Özel hayat kavramını bireyin kendi seçtiği kişisel hayatı olan iç çevresi ile kısıtlamak ve bu alanın dışında kalan

¹⁶¹ “...güzergahta bulunan mobese ve kamera kayıtları temin edilip gerekirse görüntü iyileştirilmesi yapılarak sanığın olay tarihinde kaza mahallinde aracıyla seyredip seyretmediğinin araştırılması ve sonucuna göre sanığın hukuki durumunun belirlenmesi gerekirken, eksik araştırma ve incelemeyle yazılı şekilde beraatine karar verilmesi...” Yarg. 12. CD., T. 19.2.2020 E. 2019/4851 K. 2020/1712, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 10.5.2021)

¹⁶² CMK Madde 138 – “ (1) Arama veya elkoyma koruma tedbirlerinin uygulanması sırasında, yapılmakta olan soruşturma veya kovuşturmayla ilgisi olmayan ancak, diğer bir suçun işlendiği şüphesini uyandırabilecek bir delil elde edilirse; bu delil muhafaza altına alınır ve durum Cumhuriyet Savcılığına derhâl bildirilir.

(2) Telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi sırasında, yapılmakta olan soruşturma veya kovuşturmayla ilgisi olmayan ve ancak, 135 inci maddenin altıncı fıkrasında sayılan suçlardan birinin işlendiği şüphesini uyandırabilecek bir delil elde edilirse; bu delil muhafaza altına alınır ve durum Cumhuriyet Savcılığına derhâl bildirilir.”

¹⁶³ Özkan, s. 92.

¹⁶⁴ Küçük, s. 56.

¹⁶⁵ Özkan, s. 67.

dış dünyayı ayırmak aşırı sınırlayıcı bir yaklaşımdır. Özel hayata saygı, belirli bir dereceye kadar diğer insanlar ile ilişki kurma ve bu ilişkileri geliştirme hakkını da içerir.”¹⁶⁶. Demek ki AİHS kapsamında kamuya açık alanlarda da özel hayatın korunması ve özel hayata saygı gösterilmesine yönelik bir korumadan söz edilebilir¹⁶⁷.

Mahkeme, özellikle düzenli ve kalıcı olarak izlemenin söz konusu olduğu aralıksız izleme ve kayıt altına alma durumlarında o bölgeden geçmek zorunda olan insanların özel hayatının gizliliğine ilişkin problemlerin ortaya çıkacağını ve bu durumlarda kolluk tarafından belirli bir birey hakkında toplanan kayıtların -bu kayıtlar müdahaleci ya da gizli bir yöntemle toplanmasa dahi- özel hayatın gizliliğine bir ihlal teşkil edeceğini vurgulamıştır¹⁶⁸.

AİHM'nin, kameralı gözetleme ile haklara bir müdahale olduğunu tespit etmesi hâlinde üç temel kıstas ile müdahalenin ihlal oluşturup oluşturmadığı hususunda karara vardığını söyleyebiliriz: Kanunilik¹⁶⁹, Meşru Amaç¹⁷⁰ ve Ölçülülük¹⁷¹.

¹⁶⁶ Niemietz v. Almanya, Başvuru No: 13710/88, T. 16.12.1992, (<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57887>, Erişim Tarihi: 9.5.2021); **Küçük**, s. 57.

¹⁶⁷ **Özkan**, s. 69.

¹⁶⁸ Bkz. P.G. ve J.H. v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 44787/98, T. 25.09.2001, (<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-59665>, Erişim Tarihi: 9.5.2021)

¹⁶⁹ AİHM, genel kabulünde olduğu gibi kamera sistemleri ile kayıtlara ilişkin olarak da kanunilik tabirinden şekli anlamda kanuni bir düzenleme olmasını değil, *belirli, öngörülebilir ve erişilebilir* hukuki herhangi bir düzenlemenin olması şeklinde algılamaktadır.

¹⁷⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden düzenlenen hakların sınırlama nedenleri de her hak ile ilgili düzenlemede önceden sayılmıştır. Dolayısıyla bu haklardan birine müdahalede bulunulacaksa bunun hak ihlaline sebep vermemesi için sayılı nedenlerle bu müdahalede bulunulması ve bunun gerçekten de meşru bir amaca yönelik olması gerekmektedir. Kameralı gözetleme ile ilgili en çok gündeme gelen madde olan AİHS madde 8 (özel ve aile hayatına saygı hakkı) düzenlemesinde sayılan sınırlama nedenleri ise şöyledir: “demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması”. Maddede müdahalenin yasayla öngörülmesi olmasının da arandığını hatırlatma fayda vardır.

¹⁷¹ Bu ilkenin kendi içinde *elverişlilik, gereklilik ve orantılılık* olarak üç alt ilkeden oluştuğu görülmektedir. Elverişli bir müdahalede alınan tedbir ile hedeflenen amaca ulaşılabilmesi, yani araç ile amacın uygun olması gerekir. Gerekli bir müdahaleden söz edebilmemiz için insan haklarına muhtemel en az müdahalede bulunan aracın kullanmış olması aranır. Eğer insan haklarına daha az müdahale ile çözülebilecek bir durum söz konusuysa daha ağır müdahalenin gerekli olmadığı kabul edilir. Oranlı müdahale ise kameralı gözetleme açısından kamera sayısı, sistemin kurulacağı bölgelerin seçimi gibi hususlarla ilgilidir. Kamera sayıları haddinden haddinden fazla ya da seçilen bölge suç

Genel olarak görüntüleme, kayda alma, kayıtları düzenleme ve saklama ile ilgili olarak AİHM'nin tavrını anlayabilmek adına birkaç karardan özellikle bahsetmek gerekecektir. Keza bu kararlarda belirlenen kıstaslar ve kararların gerekçeleri, kamusal alanda yapılan kamera ile izleme, kayıt ve saklama faaliyetlerine bakışını yansıtmaktadır.

Mahkeme, *Perry v. Birleşik Krallık* kararında¹⁷², polis merkezinde görüntüleri kamera ayarları ile oynanarak farklı bir hızla alınan ve akabinde fotomontaj yoluyla görüntülere başka şahıslar eklenmesiyle ortaya çıkan son görüntünün teşhis için kullanılmış olmasını, bu hususta başvuru ya da avukatına bilgi verilmemiş ya da başvurucudan izin alınmamış olmasını özel yaşama yönelik bir müdahale olarak görmüş ve ihlal kararı vermiştir. Mahkeme, kararında polis merkezi gibi yerlerde kameralarla rutin görüntü alınmasının özel hayatın gizliliğinin ihlali olmadığını ifade etmiş ancak somut olayda kişinin izni olmadan ve ileride kullanılmak üzere görüntüleri ile oynanmış olmasını bir hileye başvurulmak suretiyle olağan ve beklenebilir kullanımının ötesine geçilmesi bakımından rutin kayıtlardan ayırmıştır. Görüntü kaydı için, başvurucunun izni alınmalı, bunların teşhis amacıyla kullanılacağı hakkında kullanıcı bilgilendirilmeli ve kendisine içeriğe itiraz etme hakkı tanınmalıdır¹⁷³. Görülmektedir ki Mahkeme, burada “özel hayata saygı makul beklentisi”¹⁷⁴ kriterini kullanmıştır.

Peck v. Birleşik Krallık kararına¹⁷⁵ konu olayda ise başvuru kamuya açık bir alanda elinde bıçakla intihar teşebbüsünde bulunduğu sırada CCTV¹⁷⁶ kameralarına yakalanmıştır. Başvurucunun kaydedilen görüntüleri, kameranın faydalarını anlatmak için yetkililerce basın mensupları ile paylaşılmış ve bu görüntüler başvurucunun yüzü açık bir şekilde ve “CCTV ve polis ortaklığı ile potansiyel tehlikeli bir durum etkisiz hâle getirildi.”¹⁷⁷

oranlarının düşük olduğu bir bölge ise müdahalenin orantılılığına ilişkin soru işaretleri doğacaktır.

¹⁷² *Perry v. Birleşik Krallık*, Başvuru No:63737/00, T. 17.10.2003, (<http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61228>, Erişim Tarihi: 9.5.2021)

¹⁷³ **Atak**, Songül: “Avrupa Konseyi’nin Kişisel Veriler Açısından Sağladığı Temel Güvenceler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.87, 2010, s. 113; **Küçük**, s. 79.

¹⁷⁴ “Eğer söz konusu müdahale, hayatın olağan akışı içinde beklenebilecek nitelikte ise ve kişi, bu makul beklentiye rağmen tedbir almıyorsa, bu alanı başkaları ile paylaşmakta sakınca görmediği anlamına gelmektedir.” **Abanoz**, *Kameralı Gözetleme*, s. 88.

¹⁷⁵ *Peck v. Birleşik Krallık*, Başvuru No: 44647/98, T. 28.01.2003, (<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60898>, Erişim Tarihi: 12.5.2021)

¹⁷⁶ *Birleşik Krallık*’ta kullanılan kameralı gözetleme sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz. **Çapar**, s. 13-78; **Abanoz**, *Kameralı Gözetim*, s. 25-26.

¹⁷⁷ **Abanoz**, *Kameralı Gözetim*, s. 118.

ifadeleriyle bazı televizyon kanallarında yayınlanmıştır. Mahkeme bu olayla ilgili olarak ihlal kararı vermiştir. Mahkeme kararında suçları izleme ve önleme açısından kamera sistemlerinin önemine vurgu yapmış ancak görüntülerin başvuruçunun yüzü kapatılmadan yayınlanmış olmasını orantısız ve haksız bir müdahale olarak değerlendirerek özel hayatın gizliliğinin ihlal edildiğine hükmetmiştir¹⁷⁸. Aynı zamanda bu kararda Mahkeme, kamusal alanda görüntülerin izlenmesinin tek başına özel hayatın gizliliğinin ihlali olmayacağını; ancak *sistematik* ve *kalıcı olarak kaydedilmesi* hâlinde ihlalin söz konusu olacağını belirtmiştir¹⁷⁹. Görülmektedir ki AİHM suçla mücadele açısından ve önleyici niteliği bakımından kamera ile izlemenin önemini kararlarında vurgulamakta ve bunları tek başına özel hayatın gizliliği ya da kişisel verilerin kaydedilmesi açısından bir ihlal olarak değerlendirmemektedir. Ancak kamusal alanlardaki verilerin sistematik ve sürekli kaydedilmesi hâlinde özel hayatın gizliliği ihlal edilmiş olacaktır.

Belirtmek gerekir ki; AİHM, kamera sistemleri ile kayıtlara ilişkin olarak kanunilik kavramını dar yorumlamaktadır. Bu doğrultuda Mahkeme, *Antovic ve Mirkovic v. Karadağ* kararında kamu kurumlarının yalnızca kamu binalarının ulaşım yolunu kamera ile izleyebileceğine ilişkin yasal düzenlemeden yola çıkılarak üniversite amfilerinde kamera sistemleri kurulamayacağına kanaat getirmiştir. Keza ilgili yasaya göre yalnızca binaya giden yol kamerayla izlenebilecektir¹⁸⁰.

5. MOBESE Uygulamalarının Hukukilik Kazanması

MOBESE kameralarına ilişkin herhangi bir yasal dayanağın bulunmaması; bu kameraların kurulması, kayıt alması, kayıtlarının saklanması gibi hususların tamamen idari makamlara bırakılmış olması anlamına gelir. Burada hukuki anlamda herhangi bir düzenleme olmamasına karşın mahkemelerde her gün MOBESE kameraları ile kaydedilen verilerin mahkemelerde delil olarak kullanıldığı¹⁸¹, bununla ilgili uygulamada doğrudan pek de bir

¹⁷⁸ **Atak**, s. 113-114; **Derdiman/Tatroğlu**, s. 260.

¹⁷⁹ **Küçük**, s. 58.

¹⁸⁰ Bkz. *Antovic ve Mirkovic v. Karadağ*, Başvuru No: 70838/13, T. 28.11.2017, ([https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22display%22:\[2\],%22itemid%22:\[%22002-11757%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22display%22:[2],%22itemid%22:[%22002-11757%22]%7D), Erişim Tarihi: 12.5.2021)

¹⁸¹ “Atatürk Bulvarı üzerindeki yaya geçidinde, açık havada, kuru, eğimsiz, düz asfalt yolda, gündüz vakti meydana geldiği, kazaya ilişkin Mobese kaydından ... plakalı Volkswagen marka, ... model araç sürücüsü olan sanığın havalimanı istikametine doğru seyir hâlinde iken kendisine kırmızı ışık yandığı hâlde kazayı engelleyici hiçbir tedbir almadan kırmızı ışıkta geçerek aracının sol ön köşe ve yan kısımları ile yaya geçidini

tartışmanın olmadığı ve hatta herhangi bir Yüksek Mahkeme kararında bu kayıtların delil niteliğinin bile tartışılmadığı -aksine değerlendirilmemelelerinin bozma sebebi kabul edildiği- göz önüne alındığında; görülmektedir ki ülkemizde ciddi bir uygulaması bulunmasına karşın MOBESE'ler dayanağını pozitif hukuktan almamaktadır. Bir hukuk devletinde hukuki dayanaktan yoksun olan kameralı gözetleme uygulamalarının dayanağı ne olabilir? Hukuk dışı herhangi bir dayanak hukuk devleti kavramsallaştırması içerisinde geçerli kabul edilebilir mi? Yukarıdaki açıklamalar ışığında bunların hukuken geçerli uygulamalar olmadığı gayet açıktır. Yine açıktır ki; belirliliği sağlamakla yükümlü ve temel hak ve özgürlüklere saygılı modern bir hukuk devletinde¹⁸² bu uygulamanın hukuken düzenlenmesi bir zorunluluktur. Nitekim resmî kurumlardan buna yönelik çalışmaların sürdüğüne ilişkin bilgiler verilmiştir¹⁸³. Ancak söz konusu çalışmaların kamuya hiçbir şekilde açılmadığı ve bir türlü de tamamlanmadığı görülmektedir.

MOBESE ile izleme, kayıt alma ve saklama işlemlerinin hukukilik kazanması, yasa ile düzenlenmesine bağlıdır. Nitekim doğrudan doğruya kişisel verilerin korunması hakkı ile bağlantılı olduğundan bir hakka müdahale söz konusudur ve bu müdahaleler ancak yasa ile yapılabilecektir. Uygulamalar ölçülü olmalı; bir diğer deyişle amaca elverişli olmalıdır. Kişisel verilerin korunması hakkı ile izleme faaliyeti ile hedeflenen kazanım arasında menfaatler dengesi gözetilmelidir¹⁸⁴. Kişisel veriler üzerinde herhangi

kullanarak yeşil ışıkta geçmekte olan mağdur ...'na çarptığı" Yarg. CGK, T. 21.05.2020 E. 2018/3-473, K. 2020/225, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 18.5.2021)

¹⁸² Anayasa Mahkemesi de 1976 tarihli kararında hukuk devleti şu şekilde tanımlanmaktadır: "...hukuk devleti demek, insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu, âdil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekle kendini yükümlü sanan, bütün davranışlarında hukuk kurallarına ve Anayasa'ya uygun bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı olan devlet demektir." Bkz. AYM, T. 25.05.1976 E. 1976/1, K. 1976/28, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1976/28?EsasNo=1976%2F1>, Erişim Tarihi 20.5.2021); Dicey, hukuk devletinin "keyfi gücün etkisinin aksine, olağan hukukun mutlak hakimiyeti veya üstünlüğü anlamına gelmekte" olduğunu ve "devlet organlarının yetkilerinde keyfiliği, ayrıcalığı ve hatta geniş takdir yetkisini bile dışla[dı-ğın]" ifade etmektedir. **Dicey**, Albert V.: "Hukuk Devleti: Doğası ve Genel Uygulamalar", Hukuk Devleti: Hukuki Bir İlke Siyasî Bir İdeal, ed. Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük, Adres Yayınları, Ankara 2008, s. 36.

¹⁸³ Taşçı ve Derdiman/Tatroğlu'nun her ikisi de 2016 yılında yayımlanan çalışmalarında birtakım çalışmaların yapıldığı ifade edilmiştir. "...MOBESE çalışmalarının henüz bir yasal dayanağının olmadığı ve EGM Hukuk Müşavirliğinden alınan görüşler doğrultusunda çalışmaların yapıldığı verilen cevaptan anlaşılmıştır" **Taşçı**, s. 178; "İçişleri Bakanlığında (bilgi edinme hakkı kapsamında) edinilen bilgiler ışığında, MOBESE'ye yönelik yönetmelik üzerinde çalışıldığı bilinmektedir." **Derdiman/Tatroğlu**, s. 272.

¹⁸⁴ **Küçük**, s. 70-77.

bir işlem tesisi için yasa veya Anayasa'dan gelen üstün bir kamu yararı olmalıdır¹⁸⁵. Yapılacak yasal düzenleme, bunların nerelere kurulabileceği¹⁸⁶, çektikleri görüntülerin nasıl saklanacağı, ne kadar süre saklanacağı¹⁸⁷ gibi soruları cevaplar nitelikte bir düzenleme olmalıdır¹⁸⁸. Abanoz daha spesifik bir şekilde; suçun önlenmesine *elverişli, uygun ve etkili* olduğu bilimsel olarak kanıtlanmış¹⁸⁹ ortamlarda, tedbir süresine uyararak, izleme-kaydetme-saklama ve kullanma süreçlerinin *açık, belirli ve denetlenebilir* olduğu bir yasal düzenlemenin yapılması gerektiğini işaret etmektedir¹⁹⁰.

Özbek'e göre tedbirin uygulanacağı yerin belirli olması, tedbirin uygulanacağı süre ve sürenin tespiti bakımından koşulların mevcut olduğunun belgelendirilmesi gerekir ve tedbirin uygulanmasına ise kolluk amiri karar verir¹⁹¹. Lyon'ın¹⁹² dikkat çektiği üzere güvenlik amaçlı kamera sistemleri yalnızca operatörü tarafından izlenmeyebilir; bu imgeler sayısallaştırılıp veri hâline getirildikten sonra kullanıma açık hâle gelirler. Bu sebeple kimin, hangi nedenlerle bu verilere erişeceği açık olmalıdır. Bu anlamda; yasal düzenlemede kameraların -önleyicilik fonksiyonu ön planda olmak üzere- hangi amaç veya amaçlarla kullanılacağı, kamera sisteminin kurulmasına ilişkin kararı verecek kişi veya makam, izleme yapma/verileri toplama/

¹⁸⁵ **Özkan**, s. 69.

¹⁸⁶ “Avrupa’da kabul edilen görüş, kamera kurulması için suçun artmış olması, önlenemez olması gibi zorunlu olarak kabul edilebilir, bilimsel olarak kanıtlanmış gerekliliğin olması, ayrıca kamera sayısının ihtiyaç oranında kurulması, gereklilik ortadan kalktığına kameraların kaldırılması olarak kabul edilmektedir” **Taşçı**, s. 174.

¹⁸⁷ Taşçı tarafından 2015 yılında yapılan bilgi edinme başvurusuna cevaben İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nden kayıtların teknolojiye bağlı olarak farklı süreler saklanabildiği; eski sistemlerde 10 güne, yenilerde 30 güne kadar saklama süresi olabildiği ve adli ve idari soruşturma birimlerince istenmiş olması hâlinde beş yıl süreyle saklandığı bildirilmiştir. Bkz. **Taşçı**, s. 176; Bu noktada Küçük, amaca uygunluk ilkesi doğrultusunda amaç hasıl olduktan sonra kayıtların imha edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. **Küçük**, s. 80; **Derdiman/Tatroğlu** da ölçülülük ilkesi ve kişi güvenliğinin bir gereği olarak gerekli olmayan verilerin imha edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. **Derdiman/Tatroğlu**, s. 282.

¹⁸⁸ **Karakehya**, s.346.

¹⁸⁹ “Suçun işlenmesinin önlenmesi amacıyla kamera sistemi kurulacaksa; ilgili bölgedeki suç oranları ve suç türleri dikkate alınmalı, pilot uygulaması yapılarak kameranın bölgedeki suç oranlarını nasıl etkilediği takip edilmelidir.” **Abanoz**, Kameralı Gözetleme, s. 161.

¹⁹⁰ **Abanoz**, Buket: “Biri Bizi Hukuka Aykırı Gözetliyor: MOBESE Kameraları”, <https://blog.lexpera.com.tr/biri-bizi-hukuka-aykiri-gozetliyor-mobese-kameralari/>, (Hukuka Aykırı), s. 1.

¹⁹¹ **Özbek**, s. 1012-1015.

¹⁹² **Lyon**, Gözetlenen Toplumu, s. 46-47.

muhafaza etme görev ve yetkilerine sahip olacak kişi veya kurum da açıkça belirtilmelidir¹⁹³.

Yasal bir düzenleme yapılmadığı takdirde hukuka uygunluğun söz konusu olabilmesi için MOBESE kameraları ile izlenen ve kayıt alınan bölgelerde, bölgenin izlendiğinin, izlemenin hangi kamu tüzel kişisi tarafından yapıldığının¹⁹⁴, kayıt alındığının ve kayıtların bir süre saklandığının açıkça yazıldığı uyarı levhalarının herkesin görebileceği şekilde¹⁹⁵ konulması¹⁹⁶ ya da başka bir yöntem ile izleme ve kayıt altına alma işlemlerine ilişkin bilgilendirmenin yapılması suretiyle bireylerin “açık rıza”sının alınması gerekmektedir. Ayrıca bu bilgilendirmeler kişiler izlenen alana girmeden önce yapılmalıdır¹⁹⁷. Çünkü Anayasa’nın 20. maddesi düzenlemesine göre; kişisel veriler ancak yasayla önceden öngörülmüş hâllerde ya da “açık rıza” ile işlenebilmektedir¹⁹⁸.

SONUÇ

Kameralı gözetlemenin, bir diğer deyişle dijital gözün özellikle de kentlerde yaşayanlar açısından kaçınılması mümkün olmayan bir ağ üzerinden işlediği görülmektedir. Kentlerin en işlek meydan ve caddelerinden, en ıssız sokaklarına değin dört bir köşesinin kameralar ile izlendiği bir dönemde yaşıyoruz. Ki bu uygulama aslında çok da yeni değil; ancak gün geçtikçe bu kameraların sayısı, niteliği artmakta ve kameralı gözetlemenin kapsamı genişlemektedir. Bu noktada esasen modern hukuk devletinden toplumsal yaşamın her alanını böylesine işgal etmiş bir uygulamayı yasa ile düzenlemesi

¹⁹³ **Abanoz**, Kameralı Gözetleme, s. 160-165; **Özkan**, s. 76; **Derdiman/Tatroğlu**, s. 280.

¹⁹⁴ **Küçük**, s. 78.

¹⁹⁵ **Özkan**, s. 76.

¹⁹⁶ Bu minvalde levhaların varlığının ise tek başına hukuka uygunluk getireceği söylene-
mez. **Abanoz**, 24 saat izleme gerektiren havalimanı, meydanlar gibi bölgeler haricinde
şehrin hangi bölgesinin, hangi kamera sistemiyle ve hangi saatler arasında izlendiğine
ilişkin bilgilendirmenin yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim neye rıza veril-
diği konusunda bireylerin bilgi sahibi olması gerekir. Ayrıca şehrin her alanında her saat
bir izleme ve gözetlemenin olması hâlinde de bireylerin bundan kaçınabilme şansları
olmadığından ötürü rızadan söz edilebilmesi mümkün görünmemektedir. **Abanoz**,
Kameralı Gözetleme, s.163; **Abanoz**, Hukuka Aykırı, s. 2. Ancak bu durumda belli bir
bölgede suç işleme hazırlığı içinde olanlara hangi saatlerde o bölgenin izlenmediği
hakkında önceden bildirimde bulunulmuş olması gibi bir sonuç doğabileceği de iddia
edilebilir. Bu noktada sanıyorum ki belirleyici olan devletin temel hak ve özgürlüklere
mesafesi ve suç politikası olacaktır.

¹⁹⁷ **Küçük**, s. 78.

¹⁹⁸ **Abanoz**, Kameralı Gözetleme, s. 162-163.

beklenir. Ancak Türkiye’de yaygın olarak bulunan bu kameralara ilişkin elle tutulur yasal bir düzenleme senelerdir yapılmamıştır.

Kamerallı gözetlemenin Türkiye’deki uygulaması, MOBESE olarak adlandırılan Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu’nda karşılığını bulmaktadır. Bu uygulama güvenlik kameralarından oluşturulmuş bir sistem ile kentlerin izlenmesi, denetlenmesi ve kontrolü için kullanılmaktadır. Türkiye’de özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren yaygınlaşmaya başlayana MOBESE kameraları bugün kentlerin hemen her bölgesinde toplumsal yaşamın her anını izlemekte, kayıt altına almaktadır. Bu anlamda bir sürekli izleme ve kayıt alma pratiği, başta insan onurunun korunması olmak üzere, kişisel verilerin korunması hakkı, özel hayatın korunması ve mahremiyet hakkı gibi insan haklarına doğrudan bir müdahale olduğundan MOBESE kameralarına ilişkin şekli anlamda da yasal bir düzenlemenin yapılması bir zorunluluktur. Oysa Türkiye’de toplumsal hayatın her alanında yerini edinmiş olan MOBESE kameralarına ilişkin olarak yasal bir düzenleme bulunmamasına karşın bunların her türlü cezai soruşturma ve kovuşturmada delil olarak kullanıldığı, suçun önlenmesi ve suçla mücadelede belki de bir numaralı araç olduğu görülmektedir. MOBESE faaliyetleri doktrinde “teknik araçlarla izleme” gibi çeşitli ceza muhakemesi kurumları ile bağdaştırılmaya çalışılmışsa da bu düzenlemelerin MOBESE’yi kapsama almadığı açıktır.

İnsan haklarına doğrudan müdahale niteliğinde olan bir uygulamaya hukuk perspektifinden bakıldığında, hukuk devletlerinin genel kabulü doğrultusunda insan haklarına yönelik müdahale ancak yasa ile ve bu hakların düzenlendiği Anayasa ile uluslararası sözleşmelerde açıkça sayılı sebeplerle sınırlı olarak gerçekleştirilebilir. Ancak -tekrara düşmek pahasına- Türkiye’de bu uygulamayı düzenleyen değil yasa, bir yönetmelik dahi bulunmamaktadır. Peki, yasa değilse MOBESE uygulamalarının dayanağı nedir? Bu noktada bu çalışma modern hukuk devletinde kendi mekanizmalarına doğrudan aykırı olarak hukuki bir dayanak normdan yoksun böylesine kapsamlı bir uygulamanın varlığının sebebini yine modernliğin kendisinde ve onun bir sonucu olarak gözetimde ve gözetim toplumunda bulmuştur. Hukuk devleti kadar gözetim ve gözetim toplumu da modernliğin bir sonucudur ve birbirinden bağımsız düşünülemez. Modern hukuk devletinin ideolojik temellerine bakıldığında kaynağını doğadan alan ve birtakım haklara dayanan hukuka atıfta bulunan liberalizmle karşılaşılır. Liberal ideolojinin bireylerin *güvenlik ihtiyaçlarını* ve *özgürlüklerini* temele alan sözleşmecî anlayışı ise bugün *üstünlüğüne* istisnasız inanılan hukuk devleti çatısı altında hukuka dayanmayan birtakım uygulamaları mümkün kılmaktadır. Ne kadar çelişkili

görünürse görünsün liberal ideoloji bir yandan insan hak ve özgürlüklerini ve bunlara dayanan hukuku her şeyin üstüne yerleştirirken bir yandan da sistemin devamlılığı için gereken müdahalelerde bulunulmasını zorunlu kılar. Bu durum modern hukuk devletinin pratiklerinin pür bir hukuk perspektifinden anlaşılabilmesini imkânsız hâle getirir. Çünkü hukuk hiçbir zaman sadece “hukuk”tan ibaret değildir. Hukuk ve hukuk devletinin -hukuka uygun olmasa dâhi süregelen- pratikleri, tarihsel ve toplumsal koşullar içerisinde değerlendirilmek zorundadır. Bu anlamda dayanağını hukuktan almayan MOBESE uygulamalarının da modern devletin devamlılığını sağlayabilmesi için kullandığı gözetim pratiklerinden biri olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abanoz**, Buket: Kamusal Alanda Kameralı Gözetlemenin Suçun Önlenmesindeki Etkisi ve Elde Edilen Delillerin Hukuka Uygunluğu Sorunu, İstanbul Ceza Hukuku ve Kriminoloji Arşivi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Abanoz**, Buket: “Biri Bizi Hukuka Aykırı Gözetliyor: MOBESE Kameraları”, <https://blog.lexpera.com.tr/biri-bizi-hukuka-aykiri-gozetliyor-mobese-kameralari/>
- Atak**, Songül: “Avrupa Konseyi’nin Kişisel Veriler Açısından Sağladığı Temel Güvenceler”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.87, 2010, s. 90-120.
- Akyürek**, Güçlü: Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçu, 2. Baskı, Ankara 2013.
- Bacon**, Francis: Novum Organum-Tabiatın Yorumu ve İnsan Âlemi Hakkında Özlü Sözler, Çev. Sema Önal, Say Yay., İstanbul 2012.
- Başar**, Civan: “Devletin Kitlesel Gözetleme Araçlarının Özgürlükler ve Hukuk Güvenliği Üzerindeki Etkileri ile Bunların Yasal Dayanakları Üzerine Bir İnceleme”, TBB Dergisi, S. 133, 2017, s. 97-132.
- Bauman**, Zygmunt: Yasa Koyucular ile Yorumcular, çev. Kemal Atakay, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- Bauman**, Zygmunt/Lyon, David: Akışkan Gözetim, çev. Elçin Yılmaz, 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016.
- Bentham**, Jeremy: Panopticon Writings, ed. Miran Božovič, Verso, New York 1995.
- Bozkurt**, Veysel: “Gözetim Toplumu ve İnternet”, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-136-agustos-2000/2328/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu/2499>, (10.01.2021).
- Coleman**, Roy: Reclaiming the Streets- Surveillance, social control and the city, Willan Publishing, 2004.
- Çapar**, Selim: Birleşik Krallık’ta CCTV, Türkiye’de MOBESE-Caddelerde Güvenlik Nöbetindeki Kameralar, Turhan Kitabevi, Ankara 2011.
- Çoban**, Barış: “Gözün İktidarı Üzerine”, Panoptikon-Gözün İktidarı, ed. ve çev. Barış Çoban ve Zeynep Özarlan, Su Yayınları, İstanbul 2008.
- Dicey**, Albert V.: “Hukuk Devleti: Doğası ve Genel Uygulamalar”, Hukuk Devleti: Hukuki Bir İlke Siyasî Bir İdeal, ed. Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük, Adres Yayınları, Ankara 2008, s. 25-40.

- Demircan, Gülçin:** “Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a Armağan, C.21, Özel S., 2019, s. 2033-2062.
- Derdiman, R. Cengiz/Tatroğlu, Nihal:** “Devlet Gözetimi ile İnsan Haklarının Uyumlaştırılması Sorunu ve Çözüm Önerileri”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 2016, s. 247-294.
- Dolgun, Uğur:** “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna”, Yönetim Bilimleri Dergisi, S.1, C.2, 2004, s. 1-21, (Gözetim Toplumunun).
- Dolgun, Uğur:** Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna - 21. yüzyılda gözetim, toplumsal denetim ve iktidar ilişkileri, Ekin Kitabevi, Ankara 2005, (Enformasyon Toplumundan).
- Dolgun, Uğur:** Şeffaf Hapishane yahut Gözetim Toplumu- Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri, 3. Basım, Ötügen Neşriyat, Ankara 2015, (Şeffaf Hapishane).
- Eryılmaz, M. Bedri:** İnsan Hakları Prensipleri Işığında Kolluk Uygulamalarının Denetimi, 2. Baskı, İçişleri Bakanlığı, Ankara 2009.
- Fabre, Cécile:** “Toplumsal Sözleşme”, çev. Mehmet Fatih Deniz, Felsefe Arkivi, 48. Sayı, 2018/I, ss. 123-135.
- Foucault, Michel:** Büyük Kapatılma, çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin, 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- Foucault, Michel:** Deliliğin Tarihi-1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1992, (Deliliğin).
- Foucault, Michel:** Hapishanenin Doğuşu, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2019, (Hapishanenin Doğuşu).
- Foucault, Michel:** İktidarın Gözü, çev. Işık Ergüden, 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, (İktidarın Gözü).
- Giddens, Anthony:** Ulus Devlet ve Şiddet, çev. Cumhur Atay, İkinci Basım, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, (Ulus Devlet).
- Giddens, Anthony:** Modernliğin Sonuçları, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994, (Modernliğin).
- Graham, Stephen:** “CCTV: The Stealthy Emergence of a Fifth Utility?”, http://www.casa.ucl.ac.uk/cyberspace/graham_cctv_fifth_utility.pdf, (12.03.2021).
- Greenough, Birdie Oneita:** The Origin of the English Poor Law and its Development Through 1601, Master Thesis, Department of Sociology,

The University of Kansas Pre-1923 Dissertations and Theses Collection, 1909.

Güven, Oğuzhan Özgür: “Gözetim Tekniklerinin Güç İlişkileri Bağlamında Dönüşümü ve Toplumsal Denetim”, Atatürk İletişim Dergisi, S. 7, Temmuz 2014, s. 79-112.

Hobbes, Thomas: Leviathan, çev. Semih Lim, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Hobsbawm, Eric: Sanayi ve İmparatorluk, 2. Baskı, çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Yay., Ankara, Haziran 2003.

Karakehya, Hakan: “Gözetim ve Suçla Mücadele: Gözetimin Tarihsel Gelişimi ile Yakın Dönemde Gerçekleştirilen Hukuki Düzenleme ve Uygulamalar Bağlamında Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.58, S.2, 2009, s. 319-357.

Karakehya, H./**Usluadam**, A. K.: “Neden Gözetl(en)iyoruz”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof.Dr. Akar ÖCAL Armağanı, C. 2, S. 3, 2016, s. 187-200.

Küçük, Tevfik Sönmez: “Kişisel Verilerin Korunması Hakkı Çerçevesinde Kamuya Açık Alanların Kamu Tüzel Kişileri Tarafından Video Kamera Aracılığı ile Önleyici Amaçla İzlenmesi”, YÜHFD, Cilt: XV, Sayı:1, 2018, s. 49-87.

Lyon, David: Gözetlenen Toplum, çev. Gözde Soykan, Kalkedon Yayıncılık, 2006, (Gözetlenen Toplum).

Lyon, David: The Electronic Eye - The Rise of Surveillance Society, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1994, (Eye).

Lyon, David: Gözetim Çalışmaları- Genel Bir Bakış, çev. Ali Toprak, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2013, (Gözetim).

Marx, Gary T.: Undercover- Police Surveillance in America, University of California Press, Berkeley 1988.

Deflem, Mathieu: Hukuk Sosyolojisi, çev. Devrim Özkan ve Yücel Karadaş, Adres Yayınları, Ankara 2019.

Özbek, Veli Özer: ““Mobese” Sisteminin Türk Hukukundaki Durumu”, Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan, Cilt I, Beta Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 1003-1020.

Özcan, Mehmet Tevfik: Modern Toplum ve Hukuk Devleti, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, 2017.

- Özkan**, Halid: “Mobese İzleme ve Kayıtlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Ceza Hukuku Dergisi, S.30, Nisan 2016, s. 63-103.
- Sarı**, Özgür: “Suç ve Kent”, Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi- Temel Kavramlar ve Tartışmalar, ed. Güncel Önkal/Özgür Sarı, Nobel Kitap, Ankara 2013, s. 183-196.
- Taşçı**, Ufuk: “Güvenlik Amaçlı Gözetim Aracı Olarak Türkiye'de Mobese ve Eleştiriler”, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Haziran 2016, s. 159-190.
- Thompson**, E. P.: “Time, Work Discipline and Industrial Capitalism”, Past & Present, No: 38, December 1967, p. 56-97.
- Topuzkanamış**, Engin: Hukuk ve Disiplin – Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları, 3. Basım, Zoe Kitap, İstanbul, Ekim 2019.
- Weber**, Max: Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu, 2. Baskı, Çev. Milay Köktürk, Bilgesu Yay., Ankara, 2013.
- Yıldız**, Mete/**Erkul**, R. Erdem: “Elektronik Göz ve Türkiye'de Kameralı Hayat”, XI. “Türkiye'de İnternet” Konferansı Bildirileri, 21 - 23 Aralık 2006 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, s. 1-4.
- Yükselbaba**, Ülker: “Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXVI, S.2, 2008, s. 227-272.

<https://hudoc.echr.coe.int/>

<http://www.kazanci.com/>

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1976/28?EsasNo=1976%2F1> (20.05.2021)

https://www.etymonline.com/word/surveillance#etymonline_v_22429 (22.5.2020)

<https://www.egm.gov.tr/kurumlar/egm.gov.tr/IcSite/strateji/MaliDurum/2022-PERFORMANS-PROGRAMI.pdf> (10.02.2022)

<https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/2015-parliament-in-the-making/get-involved1/demontfortproject/ballots-and-bills-exploring-norfolks-parliamentary-past/vagabondact/> (02.05.2021)